
Möjligheter och motstånd: arvsfondsprojekt om sexualitet och funktionsnedsättning

Matilda Svensson Chowdhury
fil.dr. i historia och lektor i socialt arbete
Malmö universitet

Simon Stattin
doktorand i statsvetenskap
Lunds universitet

ALLMÄNNA
ARVSFONDEN

Utvärderingsrapporten har tagits fram på uppdrag av
Arvsfondsdelegationen. Författaren ansvarar för innehållet.

© Allmänna arvsfonden (2022)

Denna rapport finns för nedladdning på Allmänna arvsfondens
webbplats: www.arvsfonden.se/utvarderingar

Sammanfattning.....	6
1. Inledning.....	8
Bakgrund.....	8
Syfte och frågeställningar.....	12
Överlevnadskategorisering.....	13
Material och metod.....	14
Etiska överväganden.....	17
Teoretiska utgångspunkter.....	18
2. Fördjupad studie av två projekt.....	19
2.1 RFSU Malmö; Sex för alla.....	19
”Första året misslyckades allt...”.....	23
Under pandemin.....	24
Avslutande.....	26
2.2 Eskilstunas kommun; V.I.P:PR Respektfulla relationer.....	26
Intervju.....	29
Avslutande.....	31
3. Översiktlig utvärdering av 22 projekt.....	32
3.1 Föreningen Grunden.....	32
KLICK.....	32
Vi andas samma luft.....	33
Avslutande om de två projekten.....	34
3.2 Rekryteringsgruppen för aktiv rehabilitering.....	35

	Ryggmärgsskada och sex: Lama lemmar och torra trosor.....	35
3.3	Bräcke diakoni.....	37
	Från ord till handling.....	37
	Från handling till vidareutveckling.....	39
	Avslutande om båda projekten	40
3.4	FUB	40
	Webbaserat läromedel.....	41
3.5	Förbundet Unga Rörelsehindrade.....	42
	En hemlighet känd av många.....	42
3.6	TRIS, Tjejers rätt i samhället.....	44
	Nå - Ungdomar i särskolan som lever med hedersrelaterade normer och värderingar.....	45
	Nå vidare.....	45
	Gömd och glömd	46
	Avslutande om de tre projekten	47
3.7	Forum Skill.....	47
	Fördom och stolthet.....	48
	Så funkar sex	49
	Något har hänt.....	51
	Avslutande om de tre projekten	52
3.8	HB3.....	53
	I särklass säkrare.....	54

3.9 RFSL Stockholm/RFSL.....	55
Funkisrapporten.....	56
Funkisprojektet	57
Avslutande om förstudien och studien	59
3.10 RFSU/RFSU Stockholm.....	59
Teckna – ett upplysningsprojekt om relationer, sexualitet och kroppen	60
Sex i rörelse – ett sexualupplysningsprojekt för och med unga personer med rörelsenedsättning.....	62
Avslutande om de två projekten.....	64
3.11 Kulturföreningen Parken.....	64
Rätten att leva mitt liv.....	64
Dejting som funkar.....	67
Avslutande om studie och förstudie.....	68
3.12 Dart kommunikations- och dataresurscenter.....	68
Bildsamt – bilder som stöd i samtal om våld.....	69
3.13 Teater Reagera.....	70
Projektet Freja.....	70
4. Fördjupad analys	73
Projektens huvudsakliga fokus.....	74
Försvårande av arbetet	75
Vilka spår lämnar Allmänna arvsfondens pengar och under vilka betingelser lämnar pengarna spår?.....	77

Vilka framkomliga vägar finner projekten och vilka hinder stöter de på?..	79
Hur upplever målgrupperna insatserna?	82
Vilka är mottagare av projektens erfarenheter och kunskaper?	83
Vilka problemformuleringar används inom projekten?	84
Referenser.....	89
Bilaga 1 Projektöversikt	93
Bilaga 2 Enkät för utvärdering av projekt finansierade av Allmänna arvsfonden	94
Utvärderingsrapporter från Allmänna arvsfonden.....	101

Sammanfattning

I denna utvärdering ingår 24 arvsfondsfinansierade projekt som på olika sätt har handlat om sexualitet, sexuell hälsa och sexuella rättigheter för människor med funktionsnedsättningar. Utvärderingen är en del av Arvsfondens kontinuerliga utvärderingsarbete som genomförs i samarbete med forskare vid svenska lärosäten. Projekten har genomförts mellan 2002 och 2020 och har studerats med syfte att undersöka framkomliga vägar och överlevande för projekten, men även med fokus på projektens problemformuleringar. Utvärderingens mål är att ta vara på dessa erfarenheter och att därigenom öka kunskapen om de verksamhetsområden som Allmänna arvsfonden ger bidrag till. I utvärderingsuppdraget har följande frågeställningar ingått:

- Vilka spår lämnar Allmänna arvsfondens pengar och under vilka förutsättningar lämnar pengarna spår?
- Hur upplever målgrupperna insatserna?
- Vilka framkomliga vägar finner projekten och vilka hinder stöter de på?

I utvärderingsuppdraget har också ingått att bedöma vad som lever vidare efter projekten, utifrån Arvsfondens kategorisering av överlevnad.

I utvärderingen används tre typer av källmaterial:

- projektdokumentation (ex. ansökningar, års- och slutrapporter)
- enkätsvar från 20 av projekten
- intervjuer med sammanlagt fyra personer kopplade till två projekt.

Utvärderingen har bestått av två delar: en översiktlig genomgång av 22 projekt och en fördjupad studie av två projekt. I rapporten redovisas först de fördjupande studierna av två projekt, sedan de översiktliga utvärderingarna av kvarvarande 22 projekt. Dessa redovisas kronologiskt och grupperade efter stödmottagande organisation/projektägare. Därefter presenteras och diskuteras utvärderingens övergripande slutsatser. Dessa slutsatser sammanfattas här:

- Projekten lämnar spår på olika sätt. I vissa fall har projekten bidragit i tillgängliggörandet av hela organisationer. I andra fall har projekten omvandlats till permanenta verksamheter. Ytterligare andra spår är exempelvis böcker, filmer och fortfarande aktiva hemsidor.
- Människor med intellektuella funktionsnedsättningar är primär målgrupp i 17 av 24 projekt. Vissa organisationer har drivit flera projekt riktade mot denna målgrupp efter varandra. Organisationerna lyfter fram det som positivt att de kände sig säkrare vad gällde arbetssätt riktat till målgruppen samt att de redan hade ett nätverk.
- Att målgruppen själva initierat projektet och fortsatt är engagerad har visat sig vara viktigt för hur framgångsrika projekten ska bli. Det är möjligt att organisationer som är brukarstyrda har lättare att nå detta och därför i större utsträckning ser målgruppens delaktighet som en framgångsfaktor än exempelvis projektägare som står närmare medicinska verksamheter.
- Projektens tema handlar i olika grad om sexualitet. Majoriteten av projekten (16 av 24 projekt) har det som huvudtema, medan sexualitet är uttalat eller mycket kortfattat benämnt i åtta av projekten.
- Majoriteten av projekten nämner att de har blivit motarbetade, av exempelvis personal, skolledare och/eller kommunala chefer som ansett att målgruppen inte är i behov av ökade kunskaper om sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR). Nationella riktlinjer på området skulle kunna motverka sådant.
- Män/pojkar framstår vara i fokus i endast en minoritet av projektet, både vad gäller målgrupp som projekten riktar sig mot och deltagande i projekten.
- Majoriteten av projekten är förlagda till storstäderna även om de stora projektägarna som exempelvis RFSL, RFSU och FUB har lokalavdelningar spridda över landet. Inget projekt drivs norr om Uppsala.
- I ett antal projekt nämns projektledares sjukskrivning eller byte av projektledare. Detta skulle kunna vara tecken på att arbetsbelastningen för den positionen är hög.

1. Inledning

Under åren 2002–2017 beviljade Arvsfonden medel till 24 projekt vilka tematiserar rätten till en egen sexualitet för människor med funktionsnedsättningar. Arvsfondsdelegationen har fattat beslut om att dessa projekt ska följas upp och utvärderas. När de projekt som ingår i utvärderingen tilldelades medel hade Arvsfonden tre målgrupper. Dessa var:

- barn till och med 11 år, med eller utan funktionsnedsättning
- ungdomar från 12 år till och med 25 år, med eller utan funktionsnedsättning
- personer från 26 år med funktionsnedsättning.

Den 1 juli 2021 tillkom en fjärde målgrupp:

- äldre från 65 år

Samtliga projekt inom utvärderingen har målgruppen ungdomar från 12 år till och med 25 år, med funktionsnedsättning.

I november 2017 fick jag uppdraget att genomföra denna utvärdering. Föreliggande rapport är slutresultatet av utvärderingen. I rapportens inledande del redogörs för utvärderingens bakgrund samt material, metod och teoretiska utgångspunkter. Häri finns också en återgivning av Arvsfondens överlevnadskategoriseringar. I rapportens empiriska del redovisas först de fördjupande studierna av två projekt, sedan de översiktliga utvärderingarna av kvarvarande 22 projekt. Dessa redovisas kronologiskt och grupperade efter projektorganisation. Därefter presenteras och diskuteras utvärderingens övergripande slutsatser.

Bakgrund

Sverige har en lång historia av att på olika sätt och med olika resultat vilja kontrollera och begränsa möjligheterna för människor med funktionsnedsättning att ha intima relationer och vara sexuellt aktiva. Denna vilja, som grundats i en föreställning om att människor med

funktionsnedsättning inte haft någon sexualitet eller att de inte borde ha någon, har tagit extrema former och lett till institutionalisering, medicinering och sterilisering (Altermark 2016; Grūnewald 2008; Kulick & Rydström 2022; Spektorowski & Mizrachi 2004; Svensson 2012; Tydén 2002). Under lång tid tilläts dessa processer fortgå, och det kom att gå än längre tid innan de uppmärksammades inom forskning eller politik.

Fortfarande idag är sexualitet inte ett självklart tema vid studier som behandlar historiska eller samtida livsmöjligheter för människor med funktionsnedsättning. I den omfattande framställningen *Från idiot till medborgare. De utvecklingsstördas historia* av Karl Grūnewald ägnas 4 sidor av 496 till att diskutera hur svenska staten hanterat sex och samlevnad för människor med intellektuella funktionsnedsättningar under de senaste 150 åren. Fokus på dessa sidor är sterilisering, men Grūnewald nämner även det första offentliga mötet om sexualundervisning för barn med intellektuell funktionsnedsättning vilket hölls 1966, och där han själv även medverkade (s. 118). Grūnewald var under en stor del av 1900-talet och fram till sin död 2016 drivande i arbetet för att öka delaktigheten för människor med funktionsnedsättning. Han har exempelvis beskrivits som ” den person i Sverige, som betytt mest för att utveckla samhällets omsorger för personer med utvecklingsstörning” och som ”en viktig person i arbetet för att personer med utvecklingsstörning skulle slippa institutionerna och kunna växa upp i sina familjer och leva i samhället som alla andra.” (FUB, 2018). Trots att han på många sätt bidragit till förbättring för människor med funktionsnedsättning och trots att han redan på 1970-talet argumenterade emot könsuppdelning på olika typer av institutioner och boenden för intellektuellt funktionsnedsatta är frånvaron av sexualitet som tema i hans historieskrivning slående. Grūnewald är inte ensam om att hantera frågan på detta sätt. Att forskare som under lång tid intresserat sig för funktionsnedsättning och livsmöjligheter undvikit, eller ”glömt” sexualitet, är temat i artikeln ”Persons with profound intellectual disability and their right to sex” skriven av Simo Vehmas. Vehmas lyfter här fram sin egen roll på ett fint och självreflekterande sätt:

This article explores the difficult issue of sexuality of people with profound intellectual and multiple disabilities (PIMD). The need for writing this article arose

from an embarrassing realization of ignorance and negligence regarding the possibility of erotic life for this group of people. This realization took place as part of the ethnographic study 'Profound Intellectual and Multiple Disabilities and a Good Life' about persons with PIMD, and what makes a good life for them. One of the main intellectual and ethical commitments of the project from the very beginning was to represent the lives of the research participants in their full complexity. It was only after the fieldwork that I realized the 'full complexity' of their lives had not included sexuality – it was not in the centre, not even on the fringes, of the initial research agenda. This article is part of the process of understanding and coming to terms with a subconscious exclusion of a crucial element of humanity from research that had the intention of providing a thorough picture of the lived experiences of PIMD. (sid 520)

Vehmas konstaterar att han ignorerat och nonchalerat sexualitet hos människor med omfattande intellektuella funktionsnedsättningar, trots att han i sin forskning haft för avsikt att ge utrymme åt den fulla komplexiteten i forskningsdeltagarnas liv. Här visas hur sexualitet osynliggörs av forskare, och hur forskaren först i efterhand blivit medveten om detta. Troligtvis är detta sätt att omedvetet missa sexualitet en viktig anledning till ämnets uteblivelse från forskning och politik.

När även forskare som likt Vehmas vill studera ”den fulla komplexiteten” i människor med funktionsnedsättningars liv har förbisett sexualitet på detta sätt är det inte konstigt att temat ”människor med funktionsnedsättningar sexualitet och sexuell hälsa” fortfarande i många fall är tabubelagt. Även om det inte är förvånande är det beklagligt. Det visar på styrkan i de normer som omgärdar både sexualitet och funktionsnedsatta människors liv också i dagens samhälle.

Under senare år ha flera forskare påpekat att det fortfarande råder en tystnadskultur inom många verksamheter (Mery Karlsson 2020; Rydström & Kulick 2022). I epilogen till boken *Sex och funktionshinder i Danmark och Sverige* skriver Don Kulick och Jens Rydström om vad som förändrats under de år som gått sedan deras arbete med den engelska utgåvan av boken (publicerad år 2015) inleddes:

I Sverige har inget egentligen förändrats i grunden. Det talas nog lite mer om sex och funktionshinder än när vi började skriva vår bok, men precis som då handlar det talet mest om risken för sexuella övergrepp. Endast en ytterst liten del av det som sägs inom detta område handlar om att underlätta för personer med funktionsnedsättningar att kunna leva ett fullvärdigt liv där sex ingår som en självklar del. Samtidigt har en häftig debatt om bidragsfusk och om hur mycket den personliga assistansen kostar gjort det ännu svårare att arbeta för saker som sexuell assistans och sexualhjälp. (sid 331)

Kulick och Rydström belägger detta med att hänvisa till att i de statliga offentliga utredningar som kommit på området under senare år nämns sex endast i negativa termer och visar att funktionsnedsatta människors sexuella behov är helt frånvarande i de senaste stora offentliga utredningarna, nämligen SOU 2018:88 *Översyn av insatser enligt LSS* och i SOU 2020:1 *Översyn av yrket personlig assistent – ett viktigt yrke som förtjänar bra villkor*.

Det som enligt Kulick och Rydström driver förändringen i vår samtid är lokala initiativ i kommunerna. De lyfter exempelvis Malmö stads framtagande av en handledning för LSS-personal ”Fråga, lyssna, var intresserad: En vägledning om sexualitet, känslor och bemötande för dig som arbetar i en LSS-verksamhet” (Olsson & Andersson 2015) och skriver att detta är ”det bästa exemplet hittills i Sverige på hur personal som arbetar med personer med olika typer av funktionsnedsättning kan få verktyg och anvisningar för hur de skulle kunna hantera frågor som dyker upp i samband med brukarnas sexuella behov och önskningsar” (s. 333). Denna vägledning dyker även upp i en kandidatuppsats från Malmö universitet. I uppsatsen tydliggörs hur det kommunala arbete som gjorts i Malmö i form av framtagande av riktlinjer inte alltid följs till följd att arbetet i verksamheterna påverkas. Uppsatsen bygger på intervjuer med professionella som arbetar på LSS-verksamheter i Malmö stad och visar hur svårt arbetet för frigörelse är att genomföra även i en kommun som har tydliga riktlinjer och konkret stöd för att kunna arbeta med sexualitet och sexuell hälsa kopplat till människor med funktionsnedsättningar (Berglund & Marsden 2022). I uppsatsen blev det tydligt att de intervjuade hade kunskap om ämnet och om de riktlinjer som finns i staden samt att de själva ansåg att de arbetade med sexualitet och sexuell hälsa för målgruppen, men att det var svårt för dem att ge konkreta exempel på hur arbetet genomfördes och

vad det innehöll (Berglund & Marsden 2022). De professionella agerade undvikande kring temat, något som föreföll bero på stigmatiserande normer om människor med intellektuella funktionsnedsättningar. Det fanns med andra ord en tydlig ”motstridighet” i de professionellas berättelser och i det arbete de utförde, där de å ena sidan alltså ansåg att de arbetade med intellektuellt funktionsnedsattas sexualitet och sexuell hälsa men å andra sidan i praktiken inte gjorde det. I uppsatsen lyfts även bidragande faktorer fram, och det visades att särskilt en tillåtande arbetsgrupp samt en chef som prioriterar samtalsträning inom ämnet verkade positivt för att det skulle komma att genomföras. Bilden som framträder i uppsatsen bekräftas också av annan forskning. Julia Bahner har exempelvis visat att det är just bristen på nationella riktlinjer gällande sexualitet som skapar osäkerhet kring temat (Bahner 2016; 2018). Samma resultat har lyfts av Jack Lukkerz (2014). Denna osäkerhet har en stor inverkan på tabubeläggningen menar jag. När professionella inte känner till var de etiska och legala gränserna går, blir deras handlingsutrymme enormt kringskuret och i situationer som upplevts osäkra omöjliggörs agerande.

Syfte och frågeställningar

Syftet med föreliggande utvärdering har varit att ta tillvara erfarenheter och kunskaper från utvalda arvsfondenprojekt med fokus på sexualitet och funktionsnedsättning. Utvärderingen har genomförts på uppdrag av Arvsfondsdelegationen och omfattar 24 projekt. Utvärderingen ska enligt uppdraget ha ett intersektionalitetsperspektiv. I utvärderingsuppdraget har ingått att besvara följande övergripande frågeställningar:

- Vilka spår lämnar Allmänna arvsfondens pengar och under vilka förutsättningar lämnar pengarna spår?
- Vilka framkomliga vägar finner projekten och vilka hinder stöter de på?
- Hur upplever målgrupperna insatserna?

Utifrån de övergripande frågeställningarna formulerade jag följande fördjupade frågor:

- Vilka problemformuleringar används inom projekten? Vilka ”problem” avser de olika projekten medverka till att avhjälpa?
- Hur definieras ”funktionsnedsättning” inom projekten? Finns det en utestängning av grupper/individer och i så fall vilka?
- Hur definieras ”sexualitet” inom projekten? Finns det en utestängning av grupper/individer och i så fall vilka?

I föreliggande rapport har samtliga frågeställningar sammanfogats och besvarats under dessa punkter:

- Vilka spår lämnar Allmänna arvsfondens pengar och under vilka förutsättningar lämnar pengarna spår?
- Vilka framkomliga vägar finner projekten och vilka hinder stöter de på?
- Hur upplever målgrupperna insatserna?
- Vilka är mottagare av projektens erfarenheter och kunskaper?
- Vilka problemformuleringar används inom projekten?

När utvärderingsarbetet påbörjades var ungefär hälften av projekten fortfarande pågående och då denna rapport färdigställdes under hösten 2022 var samtliga projekt avslutade.

Överlevnadskategorisering

I utvärderingsuppdraget har ingått att bedöma vad som lever vidare efter projekten, utifrån Arvsfondens kategorisering av överlevnad. Denna kategorisering återfinns bland annat i regeringens skrivelse (Skr. 2020/21:2111) *Redovisning av fördelning av medel från Allmänna arvsfonden under budgetåret 2020 till riksdagen*. Bedömningen av projektens överlevnad sker i denna rapport utifrån Arvsfondens fyra överlevnadskategorier:

- Kategori 1 – Projekt som inte lämnar några spår. I kategori 1 ingår de projekt som inte lyckades genomföra den verksamhet som de hade beviljats medel för.
- Kategori 2 – Projekt som inte lever vidare på ett tydligt sätt. I denna kategori återfinns de projekt som har gjort det som stod i deras projektplan men inte på ett tydligt sätt lever vidare efter projektets slut.
- Kategori 3 – Erfarenheterna från projekten lever vidare. I denna kategori finns projekt som har tagit fram en metod eller ett nytt arbetssätt som sedan används i organisationen eller av aktörer utanför organisationen, exempelvis inom offentlig sektor.
- Kategori 4 – Verksamheten lever vidare. I denna kategori finns projekt där verksamheter lever vidare helt eller delvis och finansieras av organisationen själv eller av exempelvis kommun, landsting, via avgifter eller statliga medel.

Kategoriseringen av de projekt som ingått i utvärderingen (samtliga avslutade) återfinns i bilaga 1, Projektöversikt.

Material och metod

Utvärderingen omfattar alltså 24 projekt som har valts ut av Allmänna arvsfondens kanslistöd. Det sammanbindande temat för projekten i utvärderingen är som tidigare nämnts sexualitet och funktionsnedsättning. Även denna tematisering har formulerats av Allmänna arvsfonden. Urvalet av deltagande projekt är gjort av Arvsfondens kanslistöd som också har formulerat de frågor vilka utvärderingen fokuserar, tillhandahållit material till dokumentstudien och även bidragit till enkätens utformande.

Utvärderingen bygger på tre typer av källmaterial och har omfattat dokumentstudie, enkätstudie och intervjuer. Dokumentstudien består av dokumentation från projekten som återfinns i projektens akter. Dit hör bland annat projektansökningar och års- och slutrapporter, men även andra texter, multimedia samt andra gestaltningar producerade i samband med projekten

eller dess avslutande. Dokumentstudien genomfördes i tre omgångar – en översiktlig under 2017, en fördjupad under hösten och vintern 2019/2020 och sedan en kompletterande under 2022. Enkätstudien består av en enkät i Word-format som skickades ut via mejl till projektägarna i november 2019, se Bilaga 2. De projektägare som hade haft flera projekt ombads fylla i en enkät för varje projekt. Svaren inkom mellan november 2019 och mars 2020 från projektansvariga eller andra i 20 av de 24 projekten. De projekt för vilka enkätsvar saknas är projekten *KLICK* och *Vi andas samma luft* vilka hade Föreningen Grunden som projektägare, projektet *Webbaserat läromedel* som hade FUB som projektägare och projektet *I särklass säkrare* som hade föreningen HB3 som projektägare.

Slutligen har en fördjupad studie av två projekt genomförts, nämligen *Sex för alla* som drevs av RFSU Malmö mellan 2014 och 2017 samt *V.I.P:PR. Respektfulla relationer* som pågick mellan 2016 och 2019 med Eskilstuna kommun som projektägare. Båda projekten har fokus intellektuella funktionsnedsättningar och båda har tillkommit i samarbete med lokalavdelningar av Föreningen Grunden. Föreningen Grunden är en intressepolitisk förening för och av intellektuellt funktionsnedsatta, och olika lokalavdelningar har varit involverade i sammanlagt 9 av utvärderingens 24 projekt. Förutom att vara medsökande har medlemmar i Grunden suttit i referensgrupper, deltagit som experter eller omnämnts Föreningen Grunden som samarbetspartner till projekten. De projekt som ingår i den fördjupade studien valdes då de hade olika projektägare (en lokalavdelning för en stor riksorganisation samt en kommunal verksamhet) och då deras problemformuleringar och arbetssätt väckte mitt intresse. Ytterligare anledning till att dessa projekt valdes var att Arvsfondens kanslistöd hade bedömt att projekten tillhörde överlevnadskategori 3, det vill säga bedömt att erfarenheter från projekten lever vidare. Projekt inom denna överlevnadskategori är intressanta att studera med avsikt både på framkomliga vägar och på hinder.

Valet av projekt till den fördjupade studien har självklart färgat hela studiens resultat. I rapporten lyfts arbetet med människor med intellektuell funktionsnedsättning fram på bekostnad av arbetet med människor med andra

funktionsnedsättningar. Samtidigt är människor med intellektuell funktionsnedsättning den grupp som de allra flesta projekt, 17 av 24, varit riktade mot. Vidare bedömde jag det intressant att studera projekt som formulerats nära målgruppen och som därmed förhoppningsvis i mycket hög grad drivit frågor lyfta av målgruppen. Detta instämde på de två utvalda projekten just på grund av deras samarbete med Föreningen Grunden.

Den fördjupade studien har förutom dokumentstudie och enkät inkluderat två gruppintervjuer med sammanlagt fyra personer, två från varje projekt. Intervjuerna var semistrukturerade till sin karaktär med tämligen standardiserade frågor som handlade om upplevelser och erfarenheter gjorda i arbetet i samt efter respektive projekt (Kvale & Brinkman 2009).

Intervjumaterialet samlades in i november 2021 och i januari 2022 och genomfördes via videosamtal på grund av coronapandemin. Intervjuerna spelades in och har deltranskriberats, där genomlysningar av inspelningarna identifierat intressanta avsnitt som transkriberats. Detta förfaringssätt betyder att analysen av intervjumaterialet till största del skedde innan transkriberingen (Jmf Kvale och Brinkman 193f).

Vid utvärderingens start var ambitionen att den fördjupade studien skulle innehålla observationer på plats, vilket är ett vanligt tillvägagångssätt i de utvärderingar Arvsfonden initierar. På grund av pandemin gick detta inte att genomföra. Detta ändrade tillvägagångssätt har påverkat utvärderingen på så sätt att målgruppens perspektiv och upplevelser har minskat dramatiskt i omfång. I den mån de finns med är de silade genom projektansvarigas ögon och redogörs i slutrapporter samt i enkätmaterialet. Om jag hade gjort besök på plats hade jag kunnat utföra intervjuer eller annan erfarenhetsinsamling med målgruppen och därmed fått med en större bredd av upplevelser och perspektiv i projekten.

Det breda material som ingår i utvärderingen av de 24 projekten betyder att jag gjort textanalyser av flera olika sorters texter, konstruerat och analyserat en enkät samt även skapat och analyserat ett intervjumaterial med rörlig bild och ljud. Analysarbetet inleds vid det första mötet med materialet, vilket i detta fall var de skrivna dokumenten som tillgängliggjordes av Arvsfonden. Under

analysarbetets gång har jag fört jag samman materialet från dokumenten och i förekommande fall från enkätsvaren och intervjuerna i en gemensam analys av respektive projekt. Analysen har guidats av utvärderingens och mina egna frågeställningar men också av de teoretiska perspektiv jag valt att använda mig av i utvärderingen.

Etiska överväganden

Jag har följt god forskningssed som den beskrivs i Den europeiska kodexen för forskningens integritet (ALLEA 2018). Häri framgår de forskningsetiska grundprinciperna tillförlitlighet, ärlighet, respekt och ansvarighet. I detta utvärderingsprojekt betyder god forskningssed således att jag tar ansvar för hela processen och genom metodval och analys säkerställt forskningens kvalitet (tillförlitlighet), i hela genomförandet av utvärderingen säkerställt forskningens ärlighet. Dessutom har jag säkerställt respekten för forskningsdeltagarna genom att informera studiens informanter om frivilligheten och möjligheten att avbryta. Som tidigare lyfts i andra utvärderingsrapporter initierade av Arvsfonden (Hertz 2016 och Sixtensson 2021) är anonymiseringskravet svårare att leva upp till. I utvärderingen namnges alla projekt och genom en sökning på nätet är det enkelt att identifiera personer som medverkat i projekten. Vid intervjuer har jag muntligen informerat deltagarna om att det inte helt går att säkerställa deras anonymitet i utvärderingsrapporten. Mottagarna av enkäten har inte informerats på samma sätt, detta då enkätmaterialen i denna utvärdering haft frågor av övergripande karaktär där det inte varit att förvänta att den som besvarade frågorna skulle uppge några som helst personliga uppgifter. I rapporten har jag aldrig angivit namn på de jag intervjuat, de som fyllt i enkäten eller de som skrivit de dokument som används och på så sätt försvårat identifiering av de som förekommer.

Teoretiska utgångspunkter

I *Women, policy and politics. The construction of Policy Problems* (1999) skriver Carol Bacchi att problemformuleringar inte är neutrala framställningar av existerande problem utan istället påverkar vad som ses som ett problem. Hon skriver att språk, kategorier och koncept som används för att rama in ett tema eller ämne påverkar vad vi ser och hur vi beskriver det (Bacchi 1999). Kring denna förståelse av problemformuleringar har Bacchi byggt en metod som kan användas för att studera vad som problematiseras och vad som inte gör det, och därmed för att analysera maktrelationer inom kunskapande. Denna metod har inspirerat utvärderingen på det sätt att den styr de fördjupade frågor jag inledningsvis formulerade samt att den funnits med som en riktlinje under själva analysarbetet. Där har jag använt metoden för att analysera underliggande föreställningar som förekommer i de olika projekten genom att jag analyserat vad de ”problem” som organisationerna arbetar för att förändra kan säga om både synen på det omgivande samhället och om självsynen inom organisationerna.

Inom fältet kritisk funktionshinderforskning, ett fält som vuxit fram sedan 1990-talet, studeras funktionsförmåga utifrån ett poststrukturalistiskt perspektiv med fokus på förhållanden mellan kroppar, makt och diskurser. Utgångspunkten är förståelsen av funktionsnedsättning som en produkt av normer som styr vad kroppar anses bör kunna och/eller vara. Därmed blir funktionsnedsättning ett slags tillskrivande av avvikelse (Garland-Thomson 1997). Denna syn på funktionsnedsättning är grundläggande i utvärderingen.

2. Fördjupad studie av två projekt

Beslut om vilka projekt som skulle genomgå en fördjupad studie togs under pågående pandemi. De projekt som valdes till den fördjupande studien var Eskilstunas kommuns projekt (tillsammans med Grunden Eskilstuna) *V.I.P.P.R Respektfulla relationer* och RFSU Malmö *Sex för alla*. I de fördjupade studierna fördes de tre källmaterialen dokument, enkätsvar och intervjumaterial samman och analyserades tillsammans med avsikt att få fördjupad kunskap om just dessa två projekt. Att intervjuerna genomfördes under pågående pandemi, en pandemi som vid intervjutillfällena dessutom hade pågått i nästan två år, färgade såklart vilka teman som representanterna för projekten kom att tala om. Hur organisationernas arbete påverkats av pandemin upptog stor del av samtalen. Det här betyder att intervjumaterialet ger inblick i organisationernas arbete i en speciell och specifik men världsomspännande situation.

2.1 RFSU Malmö; Sex för alla

RFSU Malmö, en lokalavdelning av Riksförbundet för sexuell upplysning, tilldelades 3 777 007 kronor för projektet *Sex för alla*. Projektet genomfördes tillsammans med Grunden och pågick mellan åren 2014 och 2017.

Riksförbundet för sexuell upplysning är en partipolitiskt och religiöst obunden ideell medlemsorganisation för sexualupplysning och sexualpolitik, som har funnits sedan 1933. Idag har organisationen 17 lokalföreningar från Luleå i norr till Malmö i söder.

Sex för alla avslutades i september 2017. I mitten av november 2019, fyra månader innan WHO klassade coronaepidemin som pandemi, besvarades enkäten av projektledarna för projektet. Av det material jag använder här är enkätsvaret och projektdokumenterna alltså framställda i en tid före corona. Under senhösten 2021, ett och ett halvt år in i pandemin, kontaktade jag återigen projektledarna och bad om en intervju. I januari 2022, tre månader innan Folkhälsomyndigheten slutade klassa covid-19 som en allmänfarlig sjukdom, genomfördes denna.

Projektets syfte var att erbjuda informatörsutbildning inom sexualupplysningsområdet till personer med intellektuella funktionsnedsättningar. Dessa informatörer var tänkta att sedan i sin tur kunna utbilda andra i målgruppen genom peer education, det vill säga att man lär sig av och med varandra. Informatörerna skulle också, tillsammans med RFSU:s informatörer, hålla i utbildningar och workshops i sex och samlevnad för professionella inom LSS-verksamheter.

I ansökan för *Sex för alla* står projektets motivering på två ben. Det ena handlar om målgruppen. Här skrivs det fram att den sexuella hälsan är sämre hos personer med intellektuella funktionsnedsättningar samt att människor med funktionsnedsättning ofta internaliserar negativa självbilder som påverkar deras sexuella identitet. Genom dessa problematiseringar görs vuxna personer med erfarenhet av att leva med intellektuella funktionshinder till primär målgrupp. Att peer education skulle vara en central arbetsmetod i projektet blir självklart i och med skrivningen om risken för att målgruppen internaliserar negativa självbilder. Motvikten mot detta blir positiva förebilder inom gruppen, inte att dessa kommer utifrån. Det andra benet handlade om målgruppens nära omvärld. Det framgår i ansökan att människor runt personer med funktionsnedsättning ofta försöker ”skydda” dem, vilket kan leda till att integritet och självbestämmande kränks, samt att sexualiteten hos personer med funktionsnedsättning ofta osynliggörs, något som även leder till att information begränsas för den här målgruppen. Detta gör i sin tur att de har sämre förutsättningar att leva ut sin sexualitet. I och med dessa beskrivningar blir den självklara sekundära målgruppen yrkesverksamma inom LSS och andra områden samt RFSU:s informatörer. Avsikten här är således att utbilda den sekundära målgruppen för att den primära målgruppen i förlängningen ska få det bättre.

RFSU Malmö skrev ansökan tillsammans med Föreningen Grunden. I ansökan syns båda organisationernas utgångspunkter, som visserligen är mycket lika varandra – nämligen att peer education och självorganisering står i främsta rummet, men att man även vill påverka omvärlden och dess kunskap om och hanterande av sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) respektive

människor med intellektuella funktionsnedsättningar. Av enkätsvaret från projektet framgår också att målet med projektet hela tiden varit att både öka kunskapen om SRHR och att bidra till att uppmuntra målgruppens inflytande och delaktighet i stort.

Projektet skapade förändringar inom stödmottagande organisation, hos individer från målgruppen som var aktiva i projektet samt inom mottagare av projektet. I slutrapporten nämns bland annat följande förändringar som skedde inom projektorganisationen RFSU under åren som projektet bedrevs:

- reducerad medlemsavgift för personer med begränsad ekonomi
- mer tillgänglig hemsida
- tillgänglighet var temat.

Vad gäller individer involverade i *Sex för alla* lyfts i enkätsvaret att verksamheten haft en förändrande potential:

- Flertalet informatörer vars huvudsakliga inkomst var sjukersättning eller motsvarande ersättning från Försäkringskassan, har uppgett att deras ekonomi har förbättrats i och med arbetet med *Sex för alla*.
- Informatörer har även berättat om hur de upplevt att deras förmåga till att hantera sociala och mellanmänniskliga interaktioner har förbättrats. Flera uppgav att de upplever en förbättring av sitt självförtroende i interaktioner med andra människor och att de vågar ta plats där de tidigare har upplevt sig vara osynliga.
- En informatör från den primära målgruppen som valde att engagera sig i föreningen har representerat RFSU Malmö under RFSU:s nationella kongress 2017, samt suttit i RFSU Malmös styrelse.

De framkomliga vägar under genomförandet av projektet som RFSU identifierat efter projektets avslut är flera. Tidigare nämnda anpassning av verksamheten har genomförts med fokus på att göra projektet helt tillgängligt och att skapa ett mer avslappnat forum för utbildning. Detta har enligt slutrapporten gjort att informatörer, personer med funktionsnedsättning, har känt sig bekväma och kunnat delta i högre utsträckning. Införandet av en helt ny social aktivitet, de så kallade Caféquällarna, ledde till att de deltagare som

inte var lämpliga som informatörer kunde ha fortsatt deltagande i sexualupplysningsverksamhet och *Sex för alla*. Peer to peer har inte endast fungerat inom själva utbildningen utan även i rekryteringen av deltagare där informatörer har rekryterat sina kamrater, något som i enkätsvaret nämns som en oväntad väg framåt.

Projektet har också stött på hinder, vilka nämns i enkätsvaret samt slutrapporten. Dessa har handlat om att målgruppens behov och den projektägande organisationens vilja till utförande ibland har krockat. Projektägaren har därmed fått visa stor flexibilitet, exempelvis genom att täcka upp när någon informatör ställt in med kort varsel. Enligt uppgifter i enkätsvaret har det krävts ett individanpassat bemötande för att underlätta aktivt deltagande i projektet. Projektledarna har strävat efter att göra utbildningarna för informatörerna så anpassade och enkla att följa med i som möjligt då det förekommit att informatörer har berättat att det har varit svårt att förstå utbildningen, vilket har gjort att de ibland inte har orkat komma till utbildningen och i ett fall också slutat komma helt. Caféquällarna uppstod för att möta detta, så med avsikt på dem går det att se hur ett hinder fick projektorganisationen att agera och omvandla detta till en framgångsfaktor. Ytterligare en hindrande faktor har varit att kursledarna från projektorganisationen har mött många med erfarenhet av sexuella övergrepp, något man inte hade förutsett.

Den primära målgruppen har, enligt enkätsvaret, varit delaktig i projektets alla steg och har bland annat involverats i skrivandet av den första ansökan, i val av vilka teman projektet skulle arbeta med, val av arbetsmetoder och vid anordnandet av konferenser. Detta har man lyckats med genom att projektledningen enligt uppgift ”anpassat situationer där möjligheten till delaktighet i vanliga fall hade varit begränsad för att på så vis uppnå en så hög grad av tillgänglighet som möjligt” (uppgift från enkätsvar).

”Första året misslyckades allt...”

Intervjun med de två projektledarna inom *Sex för alla* kom till stor del att handla om arbetet under coronapandemin, och om åren efter att Arvsfondens finansiering tagit slut. Detta återkommer jag till nedan. Men samtalet handlade också om projektets vägar framåt, sedda ur projektledarnas vinkel, och om det vad de själva fann vara det som hjälpte projektets överlevnad efter projektslut.

En av projektledarna konstaterade att projektet misslyckades under det första året, men lyfter att Arvsfonden har en särställning i möjliggörandet av en metod där testande, misslyckande och nytt testande blir en väg framåt. Projekt som arbetsform är tidskrävande, något som båda intervjuade projektledare konstaterar. Det tar tid att etablera ett projekt och det tar tid att få en organisation eller verksamhet att vilja infoga det i det ordinarie utbudet. Det går att få till det och att hitta sätt för framgångsrika projekt att fortsätta framåt, men vad som avgör om ett projekt blir framgångsrikt och om det kan fortsätta med annan finansiering efter projektslut hos Arvsfonden är svårt att avgöra. En av de intervjuade projektledarna säger:

Men vi fortsatte och efter tre år fick vi något som fungerade och det rullade igång och etablerades. Men jag tror att det är ett problem att det är så svårt att få vidare finansiering. Till slut var det bara turen som gjorde att Folkhälsomyndigheten såg oss, att Jämställdhetsmyndigheten gjorde det och att de ville finansiera.

Även för en projektledare som varit med i projektet sedan ansökan skrevs är det alltså svårt att avgöra varför ett projekt kan fortleva, i citatet ovan hänvisar hon till ”turen” som förklaring. Detta utvecklas när projektledaren berör händelser i projektets samtid som en faktor just för *Sex för allas* möjlighet att fortsätta. Hon säger:

Jag tror också att vi har haft en fördel att Me Too-rörelsen kom nästan direkt efter att vi hade avslutat *Sex för alla*. Och att då personer med IF definierades som en extra utsatt grupp och vi har upplevt att det är en målgrupp som många bidragsgivare har velat prioritera. Både i jämställdhetsprojekt som vi har drivit och för att verka mot våld i nära relationer. Och vi har varit en av få organisationer som har arbetat mot den här målgruppen och jag tror att det har varit till vår fördel. Nu är det svårt att

säga hur det hade varit om Me Too inte hade hänt, men jag tror att vi har kunnat dra nytta av det i vårt arbete.

Projektledaren hänvisar till Me Too-rörelsen som en faktor vilken medverkat till att *Sex för alla* kunde fortsätta efter att Arvsfondens finansieringsperiod tagit slut. På så sätt kopplas de spår projektet lämnar efter sig och den kvarlevande verksamheten till nationella och internationella händelser som är omöjliga att förutspå. Projektets överlevnad görs till något utanför och därmed devalveras projektet menar jag. Det är inte troligt att *Sex för alla* hade överlevt på det sätt det existerar idag om det inte hade varit ett välformulerat projekt med en driven projektledning, som når målgruppen på fruktbara sätt och medverkar till en positiv förändring för den.

Under pandemin

Intervjun med de två projektledarna kom till stor del att handla om hur arbetet med verksamheten fortskridit under åren med pandemi efter projektslut. En av projektledarna berättade inledningsvis att de första månaderna under pandemin var svåra. De som arbetade med *Sex för alla* tappade hoppet och tänkte att de skulle vara tvungna att lägga ner arbetet. Men istället prövades olika sätt för att hålla online-träffar:

Vi testade med att ha en kurs på Google Meet. Först kom alla till kontoret och vi laddade ner appen på deras telefoner och alla övade på att använda den och vi tänkte att nu är vi redo för att ha digitala möten. Men sen funkade det inte, det gjorde det inte.

Appen för Google Meet visade sig vara för svår för deltagarna att manövrera och man gick istället över till Zoom:

Så vi testade igen och till slut efter kanske 6–9 månader kunde alla informatörer behärska Zoom. Och då började vi ha kurstillfällen online där vi träffades i kanske en timme, ibland lite mindre ibland lite mer, och vi pratade och försökte diskutera något ämne eller ha möte med andra – andra som har hört av sig till oss och undrat om vi inte kunnat komma och berätta om något eller så. /.../

Men när det har funkade att vi har kunnat hålla pass ute i verksamheterna, på ett boende eller så, då har informatörerna kommit dit. Ibland har det varit så att det har

gått att hålla social distans eller att man kommer in och så tvättar man händerna och vi sitter lite längre bort. Ofta när vi har kommit till en verksamhet eller boende så är det till en lite mindre grupp på kanske fem personer. Så då har det funkat.

Den intervjuade projektledaren berättar om uppgivenhet, först när pandemin blir ett faktum, sedan när den tekniska lösningen de satt sitt hopp till visar sig inte fungera för målgruppen. Hon beskriver hur gruppen kring *Sex för alla* kommit igen och av olika anledningar hittat möjligheter framåt. När den ena appen för digitala möten inte var tillräckligt tillgänglig, bytte man app. När det inte har gått att ha utåtriktad verksamhet, har andra dörrar öppnats och målgruppen har kunnat vara aktiva på andra sätt. Exempelvis, berättade hon, hade många informatörer fått möjlighet att vara med i Barnombudsmannens rapport om pornografins påverkan på barn och unga.

Ibland, visade det sig under intervjun, har pandemiåtgärderna lett till att fler människor sökt sig till verksamheten:

När det har gått har vi kunnat ha våra cafékvällar. Det är en utåtriktad verksamhet. De är lite friare än sexualupplysningsworkshopsen, och folk kan komma som de vill. Jag skulle säga att de var mer välbesökta under pandemin än innan. Innan var vi ganska rädda för att byta ställe, cafékvällarna var i RFSU:s lokal. Men den var för liten för människor kunde inte hålla avstånd. Så vi har haft några som har varit utomhus och sen har vi också haft samverkan med ABF så vi har kunnat använda deras stora sal. Och det här har kanske varit det som gjort att folk som inte kom tidigare kom nu, RFSU:s lokal inte är den mest tillgängliga, men också att det var på en mer neutral plats. Så när vi har kunnat ha träffarna har vi haft det. Men när vi inte har kunnat ha det har vi exempelvis ersatt dem med filmer på sociala medier, det var en med en gästföreläsare som berättade om sexleksaker som vi la upp. Och nu den 3e februari [2021] ska vi testa att ha den första digitala cafékvällen på zoom. Vi har inte helt bestämt att detta blir av, men vi hoppas på det.

Projektledaren berättar här hur de anställda inom *Sex för alla* inledningsvis var rädda för att byte av lokaler inte skulle fungera för målgruppen, men att det har gjort det. Lokalbytet kom till och med att leda till att fler människor började besöka de cafékvällar som anordnats.

Avslutningsvis talade vi om erfarenheterna av att ha kommit till en punkt där det tidigare arvsfondsfinansierade projektet nu är en etablerad del av

projektorganisationens ordinarie verksamhet. En av de intervjuade projektledarna konstaterar att det tog fem år för *Sex för alla* att komma dit:

Det har tagit lång tid för RFSU nationellt att ta sig an *Sex för alla*. Minst en gång om året har någon från RFSU nationellt velat att vi skulle hålla en föreläsning om något eller komma och prata. Inspirera. Men nu känns det som att RFSU har sagt okej, nu tar vi tag i detta, nu gör vi något stort för att verkligen sprida *Sex för alla* på ett annat sätt. /.../ Det känns jättebra att det sprids nu och förhoppningsvis kan etableras på sätt som fungerar lokalt på andra ställen.

Genom vårt samtal framträder en bild av de komplexa uppgifter som projektledare och andra aktiva inom verksamheten har att genomföra inom sina uppdrag. Skeenden i samtiden kan, som i detta fall, vara en möjliggörande faktor.

Avslutande

Den samlade bild av projektorganisationens och målgruppens relation till varandra, vilken framträder i det källmaterial som utvärderingen bygger på, nämligen projektdokumentation från akterna, enkätsvar och intervju, är att samarbetet varit gott, att projektorganisationen tagit stor hänsyn till målgruppen och varit ödmjuk inför dess varierande behov, och att målgruppen i sin tur varit mycket nöjd med *Sex för alla*.

Genom utvärderingen framträder ett projekt som genomfört ett treårigt arvsfondsfinansierat projekt, fortsatt driva detta efter projektslut med hjälp av olika finansiärer och sedan även navigerat målgruppen och verksamheten med framgång genom en pandemi. Verksamheten var å ena sidan redan väl utarbetad i ansökan, men har å andra sidan ändå kunnat utvecklas genom projektet och i mötena med målgruppen.

2.2 Eskilstunas kommun; V.I.P:PR Respektfulla relationer

Eskilstunas kommun tilldelades 4 732 000 kronor för projektet *V.I.P:PR Respektfulla relationer* (hädanefter *Respektfulla relationer*) som genomfördes

mellan åren 2016 och 2019. Projektet skapades på vård- och omsorgsförvaltningens område funktionshinder men det bygger vidare på utbildningsmaterialet från två tidigare arvsfondsfinansierade projekt: *Vi andas samma luft*, som drevs av Föreningen Grunden mellan åren 2009 och 2012 och förstudien *Dubbelt utsatt*, vilken genomfördes av Bräcke diakoni under åren 2005–2006. Föreningen Grunden i Eskilstuna var medsökare och blev en viktig samarbetspartner i projektet, och det förefaller även ha funnits nära samarbete med personer som drivit projektet hos Bräcke diakoni. Förutom dessa två arvsfondsprojekt byggde utbildningsprogrammet vidare på ett preventionsprogram mot sexuellt våld som tagits fram för målgruppen i Australien.

Respektfulla relationer avslutades som arvsfondsfinansierat projekt i februari 2019. Efter detta övergick projektet till att vara en kommunal verksamhet som delades i två – den kortare utbildningen *Respektfulla relationer* och den längre *V.I.P.* I november samma år skickade jag ut enkäten till projektet och fick den återsänd, ifylld av den person som då arbetade med *Respektfulla relationer* inom kommunen. Två år senare, i december 2021, intervjuade jag två anställda inom Eskilstuna kommun som sedan ett antal månader arbetade med *Respektfulla relationer*. Intervjuerna genomfördes alltså med personer som arbetade med verksamheten såsom den såg ut i kommunal regi men som inte varit verksamma innan dess.

Projektets primära målgrupp var kvinnor och män med kognitiva funktionsnedsättningar i vuxen ålder, det vill säga 20 år eller äldre. Medarbetare på vård- och omsorgsförvaltningen samt socialförvaltningen i Eskilstuna kommun var sekundär målgrupp. I det projektmaterial som studerats berörs sexualitet ytterst lite. Projektet handlar i högre grad om mellanmänniska relationer som inte nödvändigtvis är av sexuellt slag. Detta bekräftas i enkätsvaret där det står att projektet har förändrats och att fokus ”inte ligger på sexualitet utan på övriga teman som var osynliggörande, inre liv, mobbing, okunskap, elakheter, inflytande”.

Syftet med *Respektfulla relationer* var enligt ansökan ”att tydliggöra de olika relationer som personer med funktionsnedsättning har och visa på hur dessa

kan vara respektfulla” (s. 6). Målet blev därför att ta fram ett manualbaserat utbildningsprogram om *Respektfulla relationer* tillsammans med personer med kognitiv funktionsnedsättning. Detta utbildningsprogram, vilket var tänkt att innehålla både filmer och skriftligt material, skulle bygga på målgruppens egna berättelser. Utbildningen skulle erbjudas vid dagliga verksamheter och sysselsättningsverksamheter samt göras tillgänglig för personal och anhöriga. Enligt ansökan skulle målgruppen också vara de som genomförde intervjuandet vid framtagandet av berättelser, vilket motiveras med att detta ger andra svar och ökar autenticiteten. Samtidigt var det dock en projektkonsult utan funktionsnedsättning som utbildade dessa intervjuare. Denna projektkonsult var också den som sammanställde och valde ut materialet även om föreningen Grunden Eskilstuna, som utgörs av den primära målgruppen, var delaktiga i denna process.

Som framkomlig väg i genomförandet av projektet anges i slutrapporten att den primära målgruppens delaktighet har möjliggjort att strategier för att hantera svårigheter i relationer har blivit belysta. Vidare har arbetshandledarens kompetens också varit viktig för att möjliggöra målgruppens delaktighet. Målgruppens delaktighet har därmed varit en viktig del i projektets framgång. Vad gäller hinder anges i slutrapporten konflikter inom den medsökande organisationen samt byten av enhetschefer som något som påverkat arbetet negativt.

I enkätsvaret framträder att *Respektfulla relationer* förändrats under tiden projektet pågick. Ett problem man stötte på under genomförandet av projektet var att tiden inte räckte till samt att man valt för svåra teman:

Vi plockade bort temana Våld i nära relation och sexuell utsatthet ur materialet då vi insåg att det skulle bli för svårt samt att 4 tillfällen skulle bli för lite för att hinna lyfta dessa. Det finns dessutom annat material som lyfter dessa teman för målgruppen.

På annat ställe i enkätsvaret beskriver en tidigare projektledare att fokus inte längre ligger på sexualitet utan på ”de övriga temana som var osynliggörande, inre liv, mobbning, okunskap, elakheter, inflytande.” Tillsammans visar dessa två citat hur projektet utvecklats till att i mindre grad fokusera på sexualitet.

Intervju

Intervjun genomfördes med två kommunanställda inom Eskilstuna kommun som på olika sätt arbetar med *Respektfulla relationer*. Ingen av dem arbetade med projektet när det var finansierat av Arvsfonden varför samtalet kom att handla om hur projektet överlevt efter att Arvsfondens finansieringsperiod tagit slut.

Så här berättar en av de intervjuade vad hon ansåg vara *Respektfulla relationers* största bidrag i målgruppens liv:

Det är mycket om relationer och makt och hur mycket man har rätt att bestämma själv som vi ser att våra deltagare inte har fått prata om i andra sammanhang. De har inte fått lära sig det under uppväxten, utan det är alltid andra som har tagit beslut åt dem och bestämt. Så där är det väl också en stor vikt i det. Att hjälpa deltagarna att börja prata om det och att börja förstå vad det är det handlar om.

I det här uttalandet belyses de omständigheter som många ur målgruppen lever under. De har inte tillåtit ta egna beslut i sina liv och deras förståelse av relationer är färgad av detta. I den kommunala versionen av *Respektfulla relationer* är det här verksamheten startar, med att lyfta ett samtalsämne om relationer och möjligheter till egna beslut.

När vi samtalade i december 2021 hade coronapandemin pågått i ett och ett halvt år, men några månader tidigare hade flera restriktioner tagits bort, bland annat de som berörde hur många människor som fick samlas. Dagarna innan intervjun införde Folkhälsomyndigheten återigen flera restriktioner och flaggade för att ytterligare skulle kunna komma. En av de intervjuade kopplade till dessa förändringar och lyfte den stora rädsla som målgruppen känt under pandemin och de erfarenheter de gjort av att ha haft släkt, vänner eller familj som insjuknat och kanske avlidit. På grund av detta, sa hon, är det ”ju återhållsamt med entusiasm just nu” och fortsatte ”Det är ju därför vi gick ut med de här broschyrerna nu när vi trodde att det skulle bli lite lugnare.” Här hänvisar intervjupersonen till det faktum att man från kommunens sida spridit broschyrer om *Respektfulla relationer* med avsikt att samla tillräckligt många intresserade för att det skulle vara möjligt att starta upp en kursverksamhet

igen. Detta för att möjliggöra för målgruppen, som varit extra drabbad av restriktionerna (se exempelvis Tideman & Aspling 2021), att få en värdefull sysselsättning. När vi samtalade var det, på grund av eventuella ytterligare utökade restriktioner, osäkert huruvida dessa kurstillfällen skulle kunna hållas eller inte. Här framträder den osäkra verklighet som kännetecknade de första åren efter att finansieringen från Arvsfonden upphörde.

En av intervjupersonerna hade bara varit anställd en kort tid innan pandemin bröt ut. Hon berättade:

Bland det första vi gjorde när det blev som det blev med Corona, det var att jag har ju märkt när vi har haft kurser – jag hann ju ha kurser i två månader innan det bröt ut – att just filmerna var något brukarna hade lite svårare att hålla diskussion kring. Så det vi gjorde när vi inte hade några grupper att leda var att vi tittade på filmerna och lyssnade lite extra på vad berättarrösten säger. Jag har skrivit ner allt som sägs och vi har diskuterat igenom och kommit på, gemensamt, frågor man kan ställa om berättarröst-materialet så att säga. För själva filmerna pratar man ju om, men vi vill ju inte tappa allt som sägs. För det är väldigt mycket information i dom. Så då har jag tagit fram stödmaterial till gruppledarna utifrån våra diskussioner.

Här beskriver intervjupersonen hur kursutvecklingen kunde fortsätta trots pandemi, genom att det material som fanns studerades och nytt stödmaterial togs fram till gruppledarna, det vill säga vuxna med intellektuella funktionsnedsättningar som inom daglig verksamhet leder *Respektfulla relationer*-samtalsgrupper. Men det fanns även andra idéer om hur verksamheten skulle kunna fortsätta under pandemin. Samma intervjuperson berättar att det fördes diskussioner om det skulle gå att hålla samtalsgrupperna online men att man kom fram till att ”de här kurserna bygger så mycket på gruppdynamik att det inte blir riktigt rätt forum.” I anslutning till detta lyfte den andra intervjupersonen att det inte varit givet att gruppledarna kan eller orkar hålla möten online:

Ja, vi måste också tänka på det ur kostnadssynpunkt för gruppledarna. Det är ganska mycket mer energikrävande att hålla en sådan här digital samling och vi vill inte att gruppledarna ska offra för mycket, för det ska ju ändå vara något som ger dem energi och som ger dem glädje.

I samtalet framgick att man inom den kommunala verksamheten försökt hitta framkomliga vägar för *Respektfulla relationer* under pandemin genom att vara öppen för förändring. Att målgruppen fick möjlighet att delta i verksamheten sågs som viktigt att möjliggöra. Under intervjun var möjligheten för utökade restriktioner ständigt närvarande. En väg framåt för verksamheten som nämndes var att i sådana fall ha ”våldigt små grupper” av deltagare, att ha intensivkurser:

Det har diskuterats om de här deltagarna klarar av att det är två gånger i veckan. Eller skulle de till och med klara av att det är en intensivkurs på en vecka? Vi är öppna för såna lösningar också för att kunna få komma igång i nån skala.

Intervjun med de två kommunanställda intervjupersonerna handlade till stor del om corona och vi berörde hur corona påverkat målgruppen och verksamheten. Att pandemin i sig och de restriktioner som införts påverkat var tydligt. Men verksamhetens försök att motverka stagnation och att gå vidare blev tydlig.

Avslutande

Ingen av de två intervjuade personerna hade arbetat med *Respektfulla relationer* som arvsfondenprojekt. Däremot hade de pågående kommunala anställningar. Den fördjupade studien påverkades av detta faktum så till vida att intervjun handlade enbart om tiden efter projektslut.

Idag, hösten 2022, har *Respektfulla relationer* delats upp i två utbildningar som erbjuds i form av daglig verksamhet av Eskilstunas kommun (uppgifter lämnade i mejl från anställd 2022.11.14). Därmed lever projektet vidare som en utbildning riktad till personer med funktionsnedsättning både inom LSS och SOL, det vill säga inom verksamheter som regleras av Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade och Socialtjänstlagen inom kommunal verksamhet, och drivs vidare med kommunala medel. Fokus är på relationer, möjligheter att själv ta beslut och jämställdhet.

3. Översiktlig utvärdering av 22 projekt

I följande kapitel presenterar jag 13 föreningar och deras sammanlagt 22 projekt som utvärderats översiktligt. Presentationen av projekten är kronologisk på så sätt att den inleds med den organisation som tilldelades medel först av de projekt som ingår i utvärderingen, och avslutas med den organisation som beviljades medel för ett projekt sist. Presentationerna bygger på dokument i projektens akter, det vill säga projektbeskrivningar, texter producerade och använda under projektarbetets gång, projektutvärderingar och redovisningar, övriga texter, multimedia samt andra gestaltningar producerade i samband med projekten eller dess avslutande. Av de 22 projekten som ingår i den översiktliga utvärderingen har 18 svarat på enkäten och i de fall detta gjorts ingår även den som material. Det framgår i projektbeskrivningarna vilka projekt som saknar enkätsvar.

3.1 Föreningen Grunden

Föreningen Grunden i Göteborg har genomfört två projekt som ingår i utvärderingen. Projektet *KLICK* tilldelades 5 101 000 kronor och genomfördes mellan åren 2002 och 2007. Projektet *Vi andas samma luft* beviljades 7 085 000 kronor och pågick mellan åren 2008 och 2012. Projekten förefaller inte bygga på varandra. Föreningen Grunden är en förening där styrelsen består av personer med intellektuell funktionsnedsättning. Föreningen anordnar daglig verksamhet enligt LSS bland annat genom Grunden Media, som också är en del av föreningen. Enkäten besvarades inte av föreningen.

KLICK

I ansökan för projektet *KLICK* skrev föreningen att den ville göra informationsfilm kring drömmar om kärlek, sex och ömhet. Avstamp skulle tas i en bok som Grunden tidigare givit ut med titeln *Jag vill ha en man* och genom samarbete med professionella filmmakare ville man hitta ett bildspråk och en

historia som fungerar för målgruppen. Vidare ville man använda personer inom Grunden som skådespelare.

Projektet resulterade i fem filmer med lättförståeligt material om sex och samlevnad som vänder sig till personer med funktionshinder. Filmerna ledde till diskussioner, föreläsningar och seminarier. Projektet medförde också att organisationens kunskaper om filmskapande och förmåga att arbeta med filmproduktion ökade, vilket enligt slutrapporten skulle kunna leda till att personer med funktionshinder därigenom får en möjlighet att vara en del av filmbranschen.

I slutrapporten lyfts projektens framgångsfaktorer fram. Dessa är bland annat hur samtalsgrupper hjälpt deltagarna att få ta utrymme och därigenom givit dem självförtroende att uttrycka sig. Även ”inifrånperspektivet” i projektet lyfts fram som en stor tillgång – Grunden drivs av personer med funktionsnedsättningar och målgruppen har varit delaktiga i alla led. Exempelvis i framtagandet av manus och i efterarbete där man givit kritik på filmerna som producerats. En hindrande faktor som nämns är att det var svårt att hitta människor som ville medverka i filmerna och berätta om sin vardag. I slutrapporten nämns att detta beror på dels en rädsla för att beröra kärlek och samlevnad, dels för ett motstånd mot den tekniska biten av filmandet. Ytterligare en hindrande faktor var att filmerna inte visades på TV trots att de skickades till både SVT och TV4. Enligt slutrapporten berodde detta på att filmerna inte passade inom deras programramar, och att ”funktionshinderkvoten redan var uppnådd” (s. 11).

Vi andas samma luft

I ansökan för Grundens andra projekt, *Vi andas samma luft*, anges syftet vara att ta fram ett lättförståeligt utbildningsmaterial med handledning så att personer med intellektuella funktionsnedsättningar som vistas på dagligverksamhet, i gruppboheter och gymnasiesärskolor ska få en medvetenhet om jämställdhet och förstå att man kan och ska sätta sina egna gränser. Detta fokus har formulerats utifrån det faktum att jämställdhet för brukare i relation till de

professionella saknas. Jämställdhetsplaner saknas för brukare men finns för personal. I ansökan lyfts detta, tillsammans med en generellt låg självkänsla hos målgruppen, fram som ett stort grundläggande problem.

Projektet handlar inte om sexualitet, varken om SRHR, sexuell identitet eller om de praktiska delarna av sexualitet. Det berör däremot gränssättning och jämställdhet som är viktiga delar av sexualitet, men som i projektet alltså inte kopplas till detta uttryckligen.

I slutrapporten problematiseras jämställdhetsarbetet inom den egna organisationen. Detta förefaller inte ha varit smärtfritt och man skriver att det är ”svårt att vara profet i sin egen organisation” (s. 14). Vidare beskrivs här hur projektorganisationen vid besök på kommunen hänvisades till omsorgsförvaltningen istället för till jämställdhetsansvarige, trots att den senare hade varit rätt instans. I detta synliggörs hur organisationen upplever sig nedvärderade rörande sin kunskap om just jämställdhet.

Projektet har lämnat flera spår efter sig. Som projektorganisation med specifik kunskap på området ombads Grunden bidra med ett remissvar om jämställdhet. Den avslutande konferensen resulterade i flera nätverk, men det är oklart hur dessa upprätthållits. Spår har också lämnats i form av utbildad personal (”utbildare”) som i sin tur ska utbilda andra ur målgruppen, en film som även översatts till engelska och spanska, en bok som sålts till flera verksamheter och en hemsida. Det är oklart om filmen och boken fortfarande används och om systemet med utbildare fortfarande används som det var tänkt inom projektet.

Avslutande om de två projekten

Brukarperspektiven är genomgående i de här två projekten, och målgruppen förefaller ha varit delaktig i samtliga delar av processen. Detta baserat på genomgång av projektdokumentationen men också på grundläggande idéer inom Grunden.

Det är 15 år sedan *KLICK* avslutades och filmerna förefaller inte längre vara tillgängliga på Grundens hemsida. Vid internetsökning på ”KLICK föreningen Grunden” och ”Föreningen Grunden Arvsfonden” hittas endast mycket knapphändig information om projektet, given mer i förbifarten. Dock är det möjligt att materialet används inom organisationen. Det är vidare 10 år sedan *Vi andas samma luft* avslutades och även där är informationen knapphändig vad gäller vad som skett efter projektslut. Eftersom Grunden inte besvarade enkäten är det svårt att veta om och hur spåren lever kvar i organisationen vid utvärderingens färdigställande.

3.2 Rekryteringsgruppen för aktiv rehabilitering

Rekryteringsgruppen för aktiv rehabilitering i Stockholm arbetar sedan 1976 med rehabilitering av ryggmärgsskadade i nära samarbete med bland andra Sahlgrenska universitetssjukhuset i Göteborg och spinalismottagningen på Karolinska sjukhuset i Stockholm. Rekryteringsgruppen för aktiv rehabilitering tilldelades 964 000 kronor för projektet *Ryggmärgsskada och sex: Lama lemmar och torra trosor* vilket genomfördes under åren 2004–2006.

Ryggmärgsskada och sex: Lama lemmar och torra trosor

Hur sexualiteten påverkas av en ryggmärgsskada, skriver organisationen i ansökan, brukar vara en av de första frågorna som ställs av nyligen skadade personer. De undrar hur ett sexliv är möjligt, om fertiliteten påverkas och vilka hjälpmedel som finns. Ur frågor som dessa och med avsikt att kunna besvara dem skapades projektet *Lama lemmar & torra trosor*. Målgruppen var personer med förvärvat ryggmärgsskada och personal på avdelningar som kommer i kontakt med ryggmärgsskadade, och projektets syfte var att underlätta för ryggmärgsskadade att få information i tidigt stadium av sin rehabilitering. I enkätsvaren blir det tydligt att projektet formulerades utifrån en upplevelse av att män och kvinnor gavs olika information där information om sex, sexuella funktioner och sexhjälpmedel riktades till män, medan kvinnor fick information om graviditet och liknande. Med tanke på detta är det rimligt att

den sekundära målgruppen är personal som kommer i kontakt med målgruppen.

Projektet resulterade i en DVD-film med tre filmade intervjuer med personer med ryggmärgsskador. Här besvarades frågor om attraktion, kommunikation, relationer, sexliv, samlagsställningar, orgasm, sexualhjälpmedel, inkontinens, självförtroende, fertilitet och föräldraskap. Projektet resulterade också i en CD-skiva med information av experter inom olika områden. Här berördes samma frågeställningar som i DVD-filmen, men utifrån ett expertperspektiv. I slutrapporten nämns att det på CD-skivan finns ”15 illustrationer på fungerande samlagsställningar, grundad på samlagsställningar riktade till oskadade människor och på hämtad information från ryggmärgsskadade män och kvinnor” (s. 9). Utifrån den bild som återfinns på slutrapportens framsida, vilken föreställer ett heterosexuellt samlag där mannen är aktiv och kvinnan förefaller passiv, samt utifrån det faktum att andra sexualiteter än den heterosexuella inte omnämns i materialet är det rimligt att tänka att projektets fokus har legat på det heterosexuella och eventuellt penetrerande samlaget.

Ett problem som lyfts fram i enkätsvaret är att slutprodukternas format – en CD-skiva och en DVD-skiva – har åldrats och snabbt blivit omoderna vilket gjort materialet otillgängligt. Detta är ett hinder för att projektet ska kunna fortleva, och i enkätsvaret funderas det på om inte böcker trots allt är det format som håller längst: ”Tekniken förändras hela tiden. Kanske är böcker lättast, håller längst. De är lättare att bläddra i. Jag tycker fortfarande att innehållet är relevant idag. Problemet är hur man kommer åt det när det är skivor.”

Detta är ett av få projekt som helt riktar sig till människor med fysiska funktionsnedsättningar, och i det här fallet dessutom till en specifik sådan, nämligen ryggmärgsskada. På plussidan betyder detta att projektet är specialiserat, men det får till följd att det är smalt. Vad gäller målgruppen är detta dock troligtvis endast en fördel i projektet. Målgruppen är väl avgränsad och förefaller vara i behov av specialiserade insatser.

Det är lång tid sedan detta projekt genomfördes och vissa uppgifter om projektet saknas, det har exempelvis inte gått att finna grundansökan, och det har också varit svårt att få en överblick över hur många personer som tagit del av materialet. Jag har också mött olika uppgifter rörande målgruppens involvering i själva projektarbetet, i det skrivna materialet framgår att det gjorts en undersökning via projektorganisationens hemsida men i enkätsvaren framgår att det genomfördes intervjuer. Dock uppfattar jag att denna diskrepans beror på att det både gjorts en internetundersökning – vars resultat användes vid framtagandet av bildmaterialet – och intervjuer – vilka återfinns på DVD-skivan. Målgruppen finns således representerad på olika sätt i projektet. Utmärkande är att andra sexualiteter än den heterosexuella förefaller saknas.

3.3 Bräcke diakoni

Bräcke diakoni har genomfört två projekt som ingår i utvärderingen. Det ena projektet är *Från ord till handling – utvecklingscentrum för kunskap om våld och övergrepp mot kvinnor med funktionshinder* som tilldelades 11 901 000 kronor och genomfördes under åren 2005–2009. Det andra projektet är *Från handling till vidareutveckling* som beviljades 14 987 000 kronor och genomfördes mellan åren 2009 och 2013. Bräcke diakoni är en politiskt obunden stiftelse som drivs utan vinstkrav. Den startades 1923, är verksam i 15 kommuner och har idag 1100 medarbetare.

Från ord till handling

Projektet tar avstamp i den tidigare arvsfondsfinansierade förstudien *Dubbelt utsatt? Om våld och övergrepp på kvinnor med funktionshinder* som Bräcke diakoni genomförde åren 2005–2006. Med projektet *Från ord till handling* ville Bräcke diakoni enligt ansökan ”skapa en större förståelse, kunskap och aktionsberedskap” för att hjälpa funktionsnedsatta kvinnor som är eller har varit våldsutsatta (s. 4). Den primära målgruppen var de som möter personer med funktionsnedsättning i sin yrkesutövning och den sekundära var

människor med funktionsnedsättningar. Projektet var därmed i högre grad fokuserat på våld och utsatthet än på sexualitet eller SRHR. I den mån sexualitet förekommer i projektet är det i form av sexuellt våld.

Syftet med projektet, som det formulerades i ansökan, var att skapa ett utvecklingscentrum med flera uppgifter. Det skulle fungera som en rådgivande resurs för exempelvis myndigheter, personalgrupper skulle här kunna få handledning och/eller utbildning vid behov av ökade kunskaper på temat, centret skulle kunna erbjuda föreläsningar för specifika yrkesgrupper såsom exempelvis socialarbetare, lärare och habiliteringspersonal och även anordna seminarier och konferenser på temat. I rollen som ambassadörer för frågan skulle projektmedarbetarna dessutom kunna träffa brukarorganisationer, politiker, myndigheter och andra verksamheter. Utvecklingscentrumet skulle också bistå med ett referensbibliotek, anordna en webbplats och driva ett utåtriktat arbete genom att exempelvis skriva debattartiklar på temat. Till sist skulle projektet också vara drivande i arbetet för att akut stöd ska kunna ges till utsatta kvinnor i Västra Götaland.

I enkätsvaret skriver en av medarbetarna och initiativtagarna till projektet:

Vår sekundära grupp var svåra att nå, dels för att funktionshinderföreningars eget arbete inte alltid rymmer andra frågor än de som är direkt kopplade till funktionshinder så när vi kommer och vill ex. vis belysa att gruppen kan vara utsatta för våld mötes inte med öppna armar. Sedan är ju inte alla personer med funktionsnedsättning organiserade och sedan är det en hel del har gatekeepers – dvs personer som utestänger information från de som behöver informationen eller hindrar dem från att ta kontakt.

Här beskrivs att projektägaren hade svårt att nå gruppen kvinnor med funktionsnedsättning av olika anledningar. I projektet deltog den sekundära målgruppen i en referensgrupp där kvinnor (förmodligen med egna funktionsnedsättningar, men det framgår inte i materialet) från åtta olika funktionshinderorganisationer. Det är oklart om det är dessa ”funktionshinderföreningar” eller andra som åsyftas i citatet. I ansökan framgår att endast representanter för den primära målgruppen ingick i projektgruppen, vilken förefaller ha haft en större inverkan i projektet (s. 16).

Utvecklingscentrum Dubbelt Utsatt invigdes i juni 2007. Projektets slutgiltiga mål verkar ha varit att Utvecklingscentrum Dubbelt Utsatt skulle drivas vidare i regionens regi, men i slutrapporten framgår det att projektets ledningsgrupp ”tidigt på våren 2009” förstått att så inte skulle bli fallet (s. 13). Vid utvärderingsrapportens färdigställande finns en del information från utvecklingscentrumet och projektet tillgängligt via en arkiverad hemsida hos Bräcke diakoni (Bräcke diakoni, årtal oklart).

Från handling till vidareutveckling

Detta projekt bygger på *Från ord till handling*. Även i projektet *Från handling till vidareutveckling* var syftet att skapa ett kunskaps- och utvecklingscentrum med uppdrag att arbeta för att kvinnor med funktionshinder som utsätts för våld och övergrepp ska få det stöd som de behöver och har rätt till. Även i detta projekt var den primära målgruppen personer i myndigheter och verksamheter som möter dessa kvinnor exempelvis kvinnojourer, hälso- och sjukvård, polis, socialtjänst och så vidare, och den sekundära var utsatta kvinnor med funktionshinder i form av hörselnedsättning eller som har svårt att tolka, bearbeta och förstå information. Detta är det enda projekt i utvärderingen som fokuserar hörselnedsättning.

Projektets bakgrund var att det generellt sett saknas information om den sekundära målgruppernas våldsutsatthet, och den information som finns sprids ofta inte, eller når inte fram till de som arbetar nära den sekundära målgruppen. Särskilt utsatta grupper har ofta svårt att bli trodda, kan ha ett litet socialt kontaktnät och tenderar att inte heller själva se sig som våldsutsatta. Våld som uppmärksammas förstås dessutom ofta som ett uttryck för funktionsnedsättningen i sig och inte som att någon har våldsutsatt personen i fråga.

Målet var att utvecklingscentrumet skulle bli en slags resurspool för att samla och förmedla kunskap och stärka de organisationer som har i uppdrag att arbeta med målgruppen samt fungera som en rådgivande resurs för den sekundära målgruppen i form av handledning, konsultation och

metodutveckling samt erbjuda föreläsningar, seminarier och konferenser. Även detta projekt är i högre grad fokuserat på våld och utsatthet än på sexualitet eller SRHR. I den mån sexualitet förekommer i projektet är det i form av sexuellt våld.

I slutrapporten uppges att projektet möjliggjordes av de eldsjälarna som arbetar med målgruppen samt att projektet kunnat använda Facebook och Arvsfondenbloggen för att nå ut med information till personer och aktörer som inte prenumererar på nyhetsbrevet eller kontinuerligt besöker hemsidan.

Ett oväntat problem som projektet stötte på anges i enkätsvaret ha varit att man ”stötte på patrull” när man skulle få till en fortsatt verksamhet. Förhoppningen hade varit att Bräcke Diakoni skulle få ett nationellt uppdrag från socialdepartementet, likt Nationellt Centrum för Kvinnofrid i Uppsala, men så blev inte fallet. I enkätsvaret framgår att Bräcke Diakoni inte trodde att utvecklingscentrumet skulle kunna vara självförsörjande varför det lades ner.

Avslutande om båda projekten

Både *Från ord till handling* och *Från handling till vidareutveckling* är två stora projekt och det har varit svårt att få en rimligt detaljerad och korrekt överblick över alla delar. Det är lätt att tänka att projekten varit stora för projektorganisationen själv. Utifrån det material som har beaktats saknas det också tydlig information om många saker. Exempelvis finns det ingen tydlig information om vägar framåt eller hinder, och likaså saknas information om målgruppernas delaktighet annat än genom deras arbete i referensgruppen.

3.4 FUB

FUB tilldelades 1 281 000 kronor för projektet *Webbaserat läromedel*, vilket drevs mellan 2007 och 2013. Då det inte finns någon kvar med kännedom om projektet hos organisationen har enkäten inte besvarats. Utvärderingen bygger därmed på den dokumentation som finns i projektets akt i form av bland annat ansökan och års- och slutrapporter. FUB, som idag utläses För barn, unga och

vuxna med utvecklingsstörning, är en riksorganisation med ungefär 25 000 medlemmar över hela landet, organiserade i 152 lokalföreningar och 20 länsförbund. Organisationen bildades i Stockholm 1952 där också huvudkontoret är lokaliserat.

Webbaserat läromedel

Projektets uppdrag var att skapa ett digitalt läromedel i form av en hemsida som skulle handla om sex och samlevnad och vara riktat mot ungdomar i 16–19-års åldern. Materialet skulle både kunna användas av eleven hemma och av lärare i sitt arbete på gymnasiesärskolan, och Specialpedagogiska skolmyndigheten skulle vara delaktig i framtagandet. Läromedlet skulle förmedla baskunskap kring kroppen, preventivmedel och graviditeter samt vanliga begrepp och fenomen i förhållande till sexualitet och exempelvis svara på frågor som ”Vad händer när jag har stånd, hjärtklappning och så vidare?” (ansökan, s. 2). Projektets bakgrund var att det saknades tillgängliga och pedagogiska läromedel som behandlade frågor om sexualitet och relationer, och som var riktade till elever med så kallad utvecklingsstörning. Projektet vill verka för att ge människor med intellektuell funktionsnedsättning ökat inflytande över sin egen sexualitet. Resultatet blev ett läromedel som hette PUSS.

I ansökan beskrivs målgruppen vara initiativtagare till projektet och man skriver att en förstudie har kartlagt behovet. I denna har målgruppen konsulterats. Det framstår alltså i ansökan som att målgruppen anses vara initiativtagare även om deras inblandning inledningsvis i praktiken handlar om att de har rådfrågats. Då projektgruppen, som var den grupp som aktivt arbetade med framtagandet av materialet, enligt uppgift i slutrapporten, endast hade en deltagare från målgruppen förefaller därmed brukarperspektivet genomgående tämligen frånvarande. Majoriteten av projektets medarbetare är icke-funktionsnedsatta. Dessa verkar också vara mer drivande, medan personer med funktionsnedsättning är inbjudna och rådfrågade. Enligt slutrapporten fanns exempelvis en referensgrupp som bestod av personer med lindrig till måttlig utvecklingsstörning (FUB:s

benämning) från "Ungdom. Nätverk. Grupp." – en del av habiliteringen på Rosenlunds sjukhus i Stockholm (s. 2). Även genom testskolor har brukarna haft en viss delaktighet. Detta var emellertid också endast en rådfrågande funktion. Spår av projektet lever kvar genom att materialet som skapades fortfarande är tillgängligt att köpa via FUB:s hemsida. Läromedlet producerades i två versioner, en för lärare och en för elever.

3.5 Förbundet Unga Rörelsehindrade

Förbundet Unga Rörelsehindrade är en riksorganisation vars rötter sträcker sig tillbaka till bildandet av Kamratföreningen De Vanföras Väl (idag DHR) år 1923. En ungdomsorganisation bildades 1987, som 1998 tog namnet Förbundet unga Rörelsehindrade. Förbundskansliet ligger i Stockholm. Organisationen tilldelades 2 018 500 kronor för projektet *En hemlighet känd av många – när det mest privat måste ske i närhet av personlig assistans* som genomfördes 2009–2013.

En hemlighet känd av många

Projektets syfte var att bryta tabu omkring sexualitet, funktionsnedsättning och personlig assistans som upplevs finnas hos rörelsenedsatta ungdomar själva, hos föräldrar, assistenter samt personal i skola och hos andra professionella, samt att förändra föreställningen om rörelsenedsatta som asexuella. Målgruppen var ungdomar och unga vuxna med rörelsenedsättning som lever med personlig assistans eller har behov därav samt partners och assistenter till dessa personer. Målet med projektet var att skapa en metod- och handbok som skulle kunna användas som underlag för diskussioner, kurser och studiecirkel. Man planerade också att ordna workshoppar och temahelger för att byta erfarenheter och bidra till ökad kunskap, samt att hålla kurser för att utbilda kursledare och föreläsare. Ytterligare en plan var att organisera en slags mentorskap där en person med erfarenhet skulle ha kontakt med en eller flera ungdomar och stötta dem. Mentorernas uppgifter var i första hand att stötta personer som hade personlig assistans. Enligt

enkätsvaret kan det vara svårt ”att veta hur man vill ha det eller hur man ska göra i olika situationer” och därför väcktes idén om mentorsverksamhet.

Inom projektet skrevs boken *Hemligheter kända av många*, denna är idag tillgänglig via ett litet antal svenska bibliotek. Förutom detta spreds boken till riksgymnasier och folkhögskolor som har elever med nedsatt rörelseförmåga samt till assistansföretag, habiliteringar och kommuner. Hemsidan som skapades inom projektet och där det går att följa delar av projektets genomförande är fortfarande tillgänglig (FUR, årtal okänt). I projektets slutrapport uppgavs att mentorskapsverksamheten skulle fortsätta även efter projekttidens slut trots att något som beskrivs som ett hinder inom projektet är att just den verksamheten inte varit så efterfrågad och att det därmed vid skrivandet av slutrapporten fanns fler mentorer än adepter tillgängliga.

Inom projektet finns en intersektionell medvetenhet, det vill säga en medvetenhet om hur olika strukturer av makt och utsatthet korsar varandra och får vissa individer att underordnas och andra att överordnas. Det kommenteras exempelvis att vid producerandet av boken har det endast deltagit heterosexuella och etniskt svenska personer. Detta förklaras med att det varit svårt att hitta människor med ”rätt erfarenhet” inom organisationen. Under workshopverksamheten såg det annorlunda ut, där både homosexuella och människor med ”annan etnisk bakgrund” medverkat (slutrapport s. 34f).

I projektet görs en koppling till Danmark och situationen där rörande SRHR för människor med funktionsnedsättning. Under projektets pågående, men även fortsatt idag, ser den danska situationen mycket annorlunda ut i jämförelse mot den svenska. I Danmark existerar exempelvis så kallade ”sexvägledare” både av privata aktörer och kommuner (jmf. Kulick & Rydström 2022). Avsikten är att på olika sätt hjälpa rörelsehindrade till ett tillfredsställande sexualliv. I projektet genomfördes en studieresa till Danmark och i relation till förhållandena där beskrivs problemet i Sverige som ”attitydförankrat” (slutrapport, s. 32). En lösning skulle, enligt projektet, kunna vara att ungdomsmottagningar i Sverige har mer kunskap på området.

I slutrapporten beskrivs ytterligare problem som organisationen önskar avhjälpa. Ett av dessa rör kommunikationen mellan assistent och brukare där det finns dels en rädsla för att assistenten ska säga nej till det brukaren ber om, dels en rädsla hos assistenten att förlora sitt jobb om hen säger nej till något. Det beskrivs också en rädsla att assistenten ska säga upp sig ifall att assistansberättigade ber om hjälp i intima situationer. Dessa teman är av en art som är både omfattande och fortlevande och som man inte kan komma till rätta med genom ett enskilt projekt.

Projektet lever kvar på olika sätt och erfarenheter gjorda under projekttiden förefaller utifrån enkätsvaret ha inordnats i organisationen. I enkätsvaret framkommer att man inom organisationen ”pratar rätt mycket om detta ämne fortfarande idag” och man hänvisar till andra arvsfondenprojekt som organisationen varit involverade i. Organisationens har bjudit in till diskussioner och har hållit föreläsningar med flera olika organisationer, exempelvis ABF. Organisationen fortsätter arbetet med att förändra synen på och förståelsen för funktionsnedsättning och sexualitet och lyfter temat i diskussioner med exempelvis politiker.

3.6 TRIS, Tjejers rätt i samhället

TRIS (Tjejers Rätt i Samhället) är en ideell förening, aktiv i Uppsala, som arbetar mot hedersrelaterat våld och förtryck. TRIS möter individer, vuxna, unga och barn, som utsätts för eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck och våld.

TRIS har genomfört tre projekt som ingår i utvärderingen. Projektet *Nå – Ungdomar i särskolan som lever med hedersrelaterade normer och värderingar* som beviljades 2 573 000 kronor och drevs mellan åren 2009 och 2013; projektet *Nå Vidare – Hedersförtryck och intellektuell funktionsnedsättning* som beviljades 4 115 000 kronor och drevs mellan åren 2012 och 2016. Det tredje projektet är *Gömd och glömd* som beviljades 2 657 764 kronor och drevs mellan 2016 och 2019.

Samtliga projekt handlar om intellektuellt funktionsnedsatta och hedersförtryck och våld, och projekten bygger vidare på varandra på så sätt att den kunskap som samlas i ett projekt också visar på kunskapsluckor, vilka blir fokus i nästa projekt.

Nå – Ungdomar i särskolan som lever med hedersrelaterade normer och värderingar

Syftet med *Nå* var att genomföra en kunskapsinventering om och med ungdomar, främst flickor, som går i gymnasiesärskolan och lever med hedersrelaterade normer och värderingar. Denna kunskapsinventering skulle sedan leda till framtagandet av en metodhandbok för att lyfta erfarenheter och kunskaper runt målgruppen. Denna skulle innehålla råd kring hur lärare kan arbeta med sina elever och hur lärare och skolhälsovård kan göra en hot- och riskbedömning när man misstänker eller upptäcker att en elev lever i en miljö där det förekommer hedersproblematik. I projektet genomfördes en kartläggning av förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck bland elever på gymnasiesärskolan. Denna visade att 69 procent av tillfrågad skolpersonal mött elever som de uppfattar riskerat utsättas för hedersförtryck och 28 procent hade kännedom om elever som de facto hade utsatts.

I enkätsvaret, ifyllt ett decennium efter att projektet inleddes, skriver företrädare för TRIS att denna kartläggning varit ”avgörande” för det långsiktiga arbetet med målgruppen då den betydde att föreningen ”hade konkreta resultat att visa politiker, tjänstemän och andra yrkesverksamma. Resultatet från kartläggningen la grunden till att Sverige inte längre kunde blunda för målgruppen.” Det är svårt att värdera dessa uppgifter idag.

Nå vidare

Påföljande projekt, *Nå Vidare*, byggde vidare på samma tema genom att ha som syfte att öka kunskapen bland anställda exempelvis pedagoger, elevvårdspersonal, elevassistenter och skolledningar inom gymnasiesärskolan om hur särskoleungdomar utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld. I

enkätsvaret framgår att projektet skulle sprida den kunskap som kartlagts i *Nå* till skolpersonal. Målet var att skolan i allt större omfattning skulle ha tillräcklig kunskap för att kunna förebygga att ungdomar med intellektuella funktionsnedsättningar utsatts för hedersförtryck. I detta andra projekt, som vad gäller budget var betydligt större än det första, togs ytterligare metodmaterial fram tillsammans med en vägledningsbroschyr för hur man kan arbeta med gruppen samt ett material att använda vid arbete i så kallade tjejgrupper. I enkätsvaret framgår att det inte alltid gick smidigt att sprida den kunskap man tagit fram inom projektet. En stor utmaning som nämns är att skolan hade svårt att avsätta den tid som behövdes och att det funnits en rädsla bland skolor för ”att väcka den björn som sover”. Det här visar på att skolor känt en oro för vad som skulle kunna hända när de börjar prata om hedersproblematik och funderat på om det varit något som skolan sedan skulle behöva hantera.

Gömd och glömd

Det tredje projektet från TRIS som ingår i utvärderingen är *Gömd och glömd*. Detta projekt hade som syfte att synliggöra maskulinitetsnormer, våldsbeteende och våldsutsatthet bland vuxna personer med intellektuell funktionsnedsättning som lever i en hederskontext. Projektet bygger vidare på de tidigare genom att lyfta samma frågor fast vara inriktat på en delvis annan målgrupp, nämligen vuxna personer med intellektuell funktionsnedsättning. Den kunskap och de erfarenheter som skapats inom projektet skulle spridas till myndighetsutövare och det som man i ansökan kallade ”andra yrkesverksamma”. Fokus var på hedersvåldsutsatthet bland assistansberättigade. Målgruppen var därmed vuxna med intellektuell funktionsnedsättning samt LSS-handläggare och personal som arbetar i daglig verksamhet. I enkätsvaret framgår att det har varit svårt att nå ut till berörda yrkesverksamma inom daglig verksamhet för att därigenom få kontakt med vuxna med intellektuella funktionsnedsättningar som riskerar att utsättas för hedersproblematik. Detta, skriver projektledaren, har berott på bristfällig kommunikation inom kommunen och fått till följd att deltagare från målgruppen uteblivit från målgruppsanpassade möten.

Avslutande om de tre projekten

I inget av dessa tre projekt är sexualitet framträdande som tema. Sex och sexualitet blir istället något outtalat och något vilket förtrycks och förnekas då individen lever under hedersförtryck. I broschyren ”Att vara funktionsnedsatt och leva i en hederskultur”, som togs fram inom Nå, står det:

Den hedersrelaterade värdegrunden bygger på kontroll av framförallt kvinnors sexuella beteende där ett fokus ligger på bevarandet av kvinnans oskuld – detta gäller även för personer med funktionsnedsättning! (TRIS 2019)

I denna beskrivning saknas det sexuella våld vilket kan bli resultatet av exempelvis vilseledande äktenskap eller tvångsäktenskap. Här hade det funnits möjlighet för organisationen att vara ännu mer tydlig med detta.

I materialet från de tre projektens akter framträder delvis liknande framkomliga vägar och hinder, men det syns även olikheter. I det första projektet nämns att temat ses som kontroversiellt inom skolvärlden och att detta har blivit en hindrande faktor för projektet. Detta återkommer inte i de två följande projekten. I de två första projekten nämns att hitta nyckelpersoner som kan hjälpa projektet framåt som en gynnande faktor, och skolan som en ”trög” institution nämns som en hindrande faktor. I det tredje projektet har en hindrande faktor varit att det varit svårt att nå ut till dagliga verksamheter. Här har slutprodukten även blivit annorlunda än först tänkts – då många forskare på grund av tidsbrist tackat nej till att medverka i en antologi gick en sådan inte att skriva. Istället skapades en lättläst bok på temat, något som beskrivs som ett lyckat resultat enligt projektets slutrapport.

3.7 Forum Skill

Forum Skill är en icke-vinstdrivande resursorganisation baserad i Göteborg som driver flera olika projekt och verksamheter. Den är också upphandlad av Göteborgs Stad för att bedriva daglig verksamhet enligt LSS och har ett avtal med Arbetsförmedlingen som gäller arbetsträning.

I utvärderingen ingår tre projekt som organisationen varit projektägare för. Det första projektet är *Fördom och stolthet* som beviljades 4 917 000 kronor och som drevs mellan åren 2010 och 2013. Det andra projektet är *Så funkar sex* som beviljades 6 930 000 kronor och som drevs mellan åren 2013 och 2016. Det tredje projektet är *Något har hänt* som beviljades 2 892 250 kronor och som drevs mellan åren 2016 och 2020. Projekten är besläktade på så sätt att de bygger vidare på kunskaper som skapats i tidigare projekt.

Fördom och stolthet

Fördom och stolthet utgick från de stora kunskapsluckor om HBTQ (homo- och bisexuella, transpersoner och queera) som initiativtagarna till projektet hade upplevt inom daglig verksamhet och på gruppboenden. Initiativtagarna hade upplevt hur både personer som hade intellektuella funktionsvariationer och personalen saknat sakkunskap kring ämnet och att det inte fanns plats för att diskutera grundläggande normer och värderingar kopplat till sexuella identiteter och könsidentiteter. För att möjliggöra sådana samtal och för att öka kunskaperna både hos den primära målgruppen (personer med intellektuell, neuropsykiatrisk eller kognitiv funktionsnedsättning) och den sekundära (personal inom särskola, folkhögskolor, Särsvux, andra utbildningsanordnare samt personal på gruppboenden och dagliga verksamheter) var målet i projektet att producera en lättförståelig bok med tillhörande handledning samt en dokumentärfilm. Materialet var tänkt att fungera som ett verktyg för att diskutera frågor om sexuell identitet och normer. Till projektet skulle en referensgrupp med medlemmar från målgruppen knytas. Projektet resulterade förutom ovan nämnda bok och film, vilken följer en person som genomgår en könskorrigering, i en kortlek och en porträttfotoserie och materialet har bland annat spridits via hemsidor, Specialpedagogiska skolmyndighetens studiecirkelar, studiecirkelar hos olika studieförbund, medverkan på mässor och så vidare.

En framkomlig väg som nämns i projektredovisningen för år 1 är diskrimineringslagstiftningen som något som har ökat intresset för HBTQ-frågor vilket gjort att långt fler än den egna målgruppen är intresserade av

projektet. Här nämns även ”Arvsfondenprojektens community” som en stor tillgång (s. 13). Troligen avses här att flera projekt med liknande tema kände till varandra och eventuellt samarbetade på olika sätt. En hindrande faktor som nämns i projektredovisningarna för samtliga tre åren är svårigheter med att nå ut till målgruppen, utan att behöva gå genom personal eller anhöriga. Det är personalens och anhörigas attityd som varit ett problem, där en sexuell läggning bortom heterosexualiteten setts som ett problem, vilket inte nödvändigtvis är överensstämmande med den primära målgruppens upplevelse. Religion beskrivs också i projektrapporterna som något vilket begränsar möjligheterna att nå fram till brukarna. I enkätsvaret fördjupas synen på anhöriga och personal och på hur organisationen gjorde konkret för att nå den primära målgruppen:

Inledningsvis hade vi stora svårigheter att nå ut till primär målgrupp. Den personal som omger målgruppen låg som ett filter mellan oss och målgruppen vilket många gånger hindrade oss från att nå ut. Det var personal som avgjorde om vår information var relevant för primär målgrupp. Exempelvis slutade vi skriva ”Välkommen till en workshop om HBTQ” utan skrev istället ”Välkommen till en workshop om kärlek, känslor och sexualitet”. Helt plötsligt blev det lättare att nå ut. Men givetvis hade vi samma innehåll i workshoparna som vi haft tidigare.

Projektet försökte kringgå personal och anhöriga genom att hålla inspirationsdagar riktade till den primära målgruppen direkt för att därigenom nå fram till denna. Samtidigt var personal och anhöriga en sekundär målgrupp, vilket möjligtvis har lett till en viss spänning. I citatet ovan tydliggörs hur man inom projektet dolde det huvudsakliga temat genom att använda sig av omskrivningar vilka man (korrekt) antog skulle möjliggöra för att fler från primär målgrupp tilläts delta.

Så funkar sex

I projektredovisningen för *Fördom och stolthets* sista år skriver man att man planerar vara delaktiga i nya samverkansprojekt med liknande inriktning. Projektet *Så funkar sex* tilldelades medel samma år som *Fördom och stolthet* avslutades och bygger på upptäckter man gjort under föregående projekt, nämligen att det var många personer ur den primära målgruppen som saknade

och efterfrågade grundläggande kunskaper kring sexuell hälsa. Så här berättar man i enkätsvaret:

När vi var ute och träffade olika grupper runt om i Sverige inom ramen för Fördom & Stolthet blev det flera gånger missförstånd kring vad vi skulle prata om. Projektet hade underrubriken; om normer kring kärlek och sexualitet. Vilket för oss var ett annat sätt att beskriva att det handlade om HBTQ, men för många som vi besökte fanns ofta en idé och förhoppning om att vi skulle prata om sex. Ordet sexualitet förvirrade många ur båda målgrupperna.

Det blev tydligt att många inte hade haft någon eller väldigt bristfällig sexualundervisning under sin skolgång. Ofta kunde de som var lite äldre: 40 år och uppåt, ha väldigt dåliga kunskaper, sakna tillgång på anpassat informationsmaterial och inte veta var de skulle leta eller vända sig.

För att svara på detta behov skapades projektet *Så funkar sex*. Projektet tar avstamp i att det finns en brist på lättförståeligt material om sex och samlevnad som riktar sig till personer med intellektuella funktionsnedsättningar samtidigt som denna grupp är i särskilt behov av sådant material eftersom de på grund av omgivningens ständiga tillsyn kan ha svårt att själva finna den här typen av material. Detta riskerar att leda till att många söker sig till porrfilmer som ger en skev bild av hur sex kan gå till. Exempelvis ömsesidighet och respekt riskerar att falla bort. Dessutom kan anhöriga och personal av välvilja önska att personer med funktionsnedsättning inte ska bryta mot normer gällande sexualitet (heteronormen), vilket leder till att målgruppen inte informeras om olika sexualiteter och sina sexuella rättigheter.

Syftet med *Så funkar sex* var att ta fram tillgängliga metoder för kommunikation och information om sex och samlevnad för personer med intellektuella, neuropsykiatriska eller kognitiva funktionsnedsättningar. För att uppnå detta syfte ville man producera en konkret, normkritisk och lättförståelig sex- och samlevnadsbok med tillhörande handledning samt film vilken skulle kunna användas av dagliga verksamheter, gruppboenden, sociala företag, gymnasiesärskolor, vuxenutbildningar, folkhögskolor och studieförbund. Projektets målsättning förefaller uppfylld. I slutrapporten framgår att det sex- och samlevnadsmaterial som skapades används av flera

studieförbund (s. 11) och Forum Skill fick även ytterligare projektstöd från Göteborgs Stad (s. 3) vilket möjliggjorde att man kunde fortsätta arbeta fram kunskapsstöd.

Även inom detta projekt upplevde projektmedarbetarna enligt slutrapporten att anhöriga och personal fungerade som ”dörrstoppar” mot den primära målgruppen och försvårade projektarbetet genom att organisationen endast kunde nå den primära målgruppen under förutsättning att den sekundära var med på noterna (s. 9). Under projektets gång blev det dock också tydligt att utbildningsuppdrag som riktades mot den sekundära målgruppen kunde fungera som komplement till de kostnadsfria workhoppar som riktades framför allt till den primära målgruppen. Detta ledde till att den sekundära målgruppen fick tillgång till den utbildning den behövde för att förstå vikten av projektets ämne.

Något har hänt

I slutrapporten till *Så funkar sex* framkommer att Forum Skill redan hade finansiering till ett nytt projekt som byggde vidare på *Så funkar sex*. Det nya projektet kom att kallas *Något har hänt* och tematiserade sexuell integritet. Detta projekt var pågående under en stor del av utvärderingsperioden varför slutrapporten inte använts som material i utvärderingen.

Bakgrunden till detta projekt var att personer med intellektuella funktionsnedsättningar och kognitiva svårigheter, och särskilt kvinnor inom denna grupp, i hög grad drabbas av våld och kränkningar relaterat till sexualitet. Detta får till följd att upplevelsen av sex och sexuellt våld ofta blandas ihop hos målgruppen. Dessutom råder det en kunskapsbrist då empiriska undersökningar ofta sker på ställen där denna målgrupp inte rör sig. I ansökan går att utläsa hur denna tematik även dykt upp under organisationens tidigare projekt:

Oavsett vad vi har som tema när vi pratar om sex med personer som har intellektuella funktionsnedsättningar och kognitiva svårigheter, eller i samtal med

personal som arbetar med denna målgrupp, har vi märkt att erfarenheter av utsatthet är ständigt närvarande.

Projektets syfte blev att stärka förutsättningarna till trygghet, integritet och sexuell hälsa samt verktyg för att hantera våld, utsatthet och kränkningar av personliga gränser för den primära målgruppen (unga vuxna och vuxna med intellektuella, neuropsykiatriska eller kognitiva funktionsnedsättningar/svårigheter). Genom att skapa ett antal kortfilmer på temat våld och ett metodmaterial kopplat till dessa filmer ville man inom projektet konkretisera möjligheterna för att samtala om utsatthet och övergrepp hos både den primära och den sekundära målgruppen (personal inom särskola, folkhögskolor, Särvux, gruppboenden, dagliga verksamheter, utbildningar inom vård och omsorg samt andra aktörer som arbetar för eller tillsammans med den primära målgruppen, exempelvis inom olika organisationer). Forum Skills utbildningsenhet, vilken startats genom samarbete med Göteborgs stad och Folkhälsokommittén i Västra Götaland, kunde ta tillvara kunskaperna som producerades inom projektet. På så sätt inkommerades detta i Forum Skills utbildningsverksamhet efter projektet avslutats. Även i detta projekt upplevde organisationen svårigheter i att nå ut till den primära målgruppen då personal kunde vara skeptisk till projektets tema och oinformerade om problematiken. I årsrapporten för projektets andra år skriver man att organisationen försökt nå fram direkt till den primära målgruppen på mässor och sociala medier samt genom poddar och workshoppar. Vidare påpekar man att man vill jobba med opinionsbildning för att göra kontakten med den sekundära målgruppen enklare.

Avslutande om de tre projekten

De tre projekten som ingår i utvärderingen följde tidsmässigt direkt på varandra vilket betyder att organisationen hade finansiering från Arvsfonden 2010–2020. Även innehållsmässigt följer de på varandra även om de två första projekten till viss del kan ses som mer överlappande och det tredje som mer utvecklande. I samtliga tre projekt vittnar den projektägande organisationen att man mötts av motstånd i arbetet på grund av att personal och andra

grupper motsatt sig arbetet. I samtliga projekt som Forum Skill drivit framträder en intersektionell medvetenhet som gynnar målgruppen och ger projekten en normkritisk grund.

3.8 HB3

Projektorganisationen HB3, verksam i Helsingborg, drev projektet *I särklass säkrare* mellan 2011 och 2013 och tilldelades 945 000 kronor från Arvsfonden. I ansökan beskrivs HB3 som en organisation vilken bedriver föreläsungsverksamhet i högstadie- och gymnasieskolor, längre samtalsgrupper om HIV och andra sexuellt överförbara sjukdomar i företrädesvis gymnasiesärskolor och på grundsärskolornas fritids, leder en samtalsgrupp för unga HBTQ-ungdomar samt organiserar fortbildningar till yrkesgrupper som arbetar med ungdomar. HB3 motiverar sin ansökan på följande sätt:

Med tiden förändras frågeställningarna i samtalsgrupperna och det som var prioriterat för fem år sedan ser inte likadant ut idag. Skolorna, oaktat programinriktning, har ofta en liknande struktur. Lärare håller i undervisning och samtal sker hos kuratorn eller skolsköterskan. Däremellan finns en gråzon av behov som skolan inte lyckas tillfredsställa, såsom behovet av att diskutera val i livet, sexualitet, utsatthet, rättigheter och så vidare. Det finns en del metodhandböcker i ämnet sex- och samlevnad till skolpersonal men oss veterligen inget arbete som direkt bygger på ungdomarnas egna önskningar och frågor. Det är också viktigt att poängtera att det material som finns riktar sig till ungdomar som mestadels har mycket lindriga utvecklingsstörningar och bygger på traditionella uppfattningar från vuxenvärlden om vad ungdomar bör veta. Material för ungdomar som inte kan läsa, skriva eller skapa sig egna inre bilder är mycket svårt att hitta. (s. 2)

HB3 är idag helt nedlagt och det har inte gått att få tillgång till någon ytterligare information om organisationsstruktur eller dess verksamhet förutom att den eventuellt anslöt sig till RFSL Helsingborg. Dock är det inte klarlagt när detta kan ha hänt, ej heller vad som skett med det material som togs fram inom projektet. Utvärderingen bygger på det källmaterial som

återfinns i arkivet, nämligen ansökan och projektredovisning för första och andra året. Det har inte gått att hitta någon att skicka enkäten till.

I särklass säkrare

Syftet med *I särklass säkrare* var att tillsammans med ungdomar på särskoleverksamheter utforma olika samtalsgrupper som skulle beröra deras ökade kunskaper och intresse för frågor som rör sexuell hälsa. Enligt ansökan byggde projektet på ett testprojekt som hade genomförts på Ängelholms gymnasieskola där organisationen varit verksam i framtagande av nytt material, en tidning kallad Sex & Sånt. Denna, menar projektorganisationen i ansökan, visar tydligt att projektledarens idéer om vad tidningen skulle kunna innehålla och elevernas idéer inte var desamma. De vuxna i projektorganisationen hade en tanke om vad de trodde tidningen skulle innehålla och hur den skulle se, men eleverna valde andra vägar.

Vidare skulle det tas fram informationsmaterial som bygger på målgruppens egna önskemål och parallellt med ungdomsgrupperna skulle det även tas fram en föräldrautbildning. I ansökan framkommer att projektets mål var att inkludera målgruppen på ett tydligt sätt där samtalsgruppernas tematik inte skulle vara helt fastställd av projektorganisationen, utan formuleras av brukarna själva. Det verkar emellertid ha kvarstått en distinktion mellan utförare och mottagare i bemärkelsen att projektorganisationen åkte till skolor och genomförde aktiviteter, vilket därmed innebär att brukarna inte var inblandade på en mer organisatorisk nivå. Målet har dock varit att eleverna även skulle ta fram material. Målet var också att grupper, material och utbildningar skulle implementeras som permanenta aktiviteter inom särskoleverksamheter och FUB i Skåne. Deltagare i projektets verksamhet var ungdomar i grundsärskolan och gymnasiesärskolan (13–21 år), unga vuxna före detta elever, föräldrar samt ”yrkesverksamma” (antagligen åsyftas skolpersonal).

Liksom i flera andra projekt beskrivs en situation där personal har möjlighet att verka hindrande mot projektet. I projektredovisningen från första året

beskrivs exempelvis hur nya chefer som inte kände till projektorganisationens tidigare arbete ställt sig frågande till varför insatsen över huvud taget behövs. Det lyfts också fram att skolchefer generellt inte ansåg att frågan behövde prioriteras.

I projektredovisningarna nämns att en framkomlig väg varit att låta redan positiva lärare fungera som referenser och där med som gateopener, det vill säga som några vilka möjliggör samarbete, mot skolor där det varit svårt att få tillträde. Dessa bör då ha förkunskaper om skolorna som besöks med särskild fokus på ”vilka ideologiska krafter som är rådande”, att dra nytta av kontakten med äldre elever för att få yngre elever att öppna upp sig och vilja delta, att koncentrera sig på ett fåtal skolor och bygga upp relationerna där för att underlätta arbetet och göra det möjligt att ha en bas att återkomma till (redovisning år 1, s. 2). Vad gäller specifika framkomliga vägar i arbetet med ungdomar i grundsärskola eller gymnasiesärskola lyfter projektet fram följande: att ge trygghet åt eleverna genom regelbundenhet, att skapa förtroende och nå fram till eleverna genom att röra sig bland dem även när det inte är planerade aktiviteter, att ha tålamod eftersom inläringen kan vara långsam och använda andra vuxna, företrädesvis lärare eller annan skolpersonal, som kan sitta med vid samtalen. Detta är ett framkomligt och enkelt sätt att ge ungdomarna och skolpersonalen verktyg och kunskap att jobba vidare med efteråt.

I projektredovisningen från andra året nämnd att projektstödet från just Arvsfonden varit av stort värde för arbetet då Arvsfonden som aktör upplevts ge en legitimitet åt projektorganisationen vilket möjliggjort andra bidrag. Exempelvis fick HB3 ett anslag från Region Skåne för att ta fram en metodbok riktad till särskoleverksamheter.

3.9 RFSL Stockholm/RFSL

Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners, queeras och intersexpersoners rättigheter (RFSL) har drivit två projekt som ingår i utvärderingen. Det ena projektet var förstudien *Funkisrapporten* som beviljades

363 500 kronor och som pågick mellan 2012 och 2014. Det andra projektet var *Funkisprojektet* som beviljades 8 115 150 kronor och som pågick mellan åren 2014 och 2017. Initiativet till förstudien togs av lokalföreningen RFSL Stockholm som också genomförde studien medan det var RFSL Stockholm tillsammans med det centrala RFSL-förbundet som tog initiativ till och genomförde det påföljande projektet. RFSL bildades 1950 i Stockholm och har idag cirka 7 000 medlemmar och 34 lokalavdelningar. Verksamheten är både utåtriktad med exempelvis utbildningsverksamhet, politiskt påverkansarbete och internationella samarbeten med andra organisationer, och inåtriktad med exempelvis lokala stödmottagningar och olika mötesplatser.

Funkisrapporten

Syftet med förstudien *Funkisrapporten* var att samla berättelser från HBTQ-personer med olika typer av funktionsnedsättningar, för att med utgångspunkt i deras erfarenheter, idéer och behov söka medel för ett större projekt som skulle fokusera hälsa och livssituation för målgruppen. Målet var att få de egna verksamheterna helt tillgängliga för målgruppen samt att förbättra kunskapen kring HBTQ-frågor och funktionsnedsättning på andra arenor. Förstudien skulle inkludera den direkta målgruppen samt organisationer som på olika sätt riktar sig till HBTQ-personer med olika funktionsnedsättningar och skulle genomföras genom enkätstudier, djupintervjuer och möten. I slutrapporten framgår att målgruppen själv inte var delaktig vid utformningen av projektet men att motiveringen till projektet varit att få in deras perspektiv i det framtida projektet (motstridiga uppgifter har dock lämnats i enkätsvaret, där det uppges att målgruppen ”var med i den inledande fasen”). Detta sätter därmed en begränsning för roller och perspektiv, där RFSL definierar ramarna för vilka frågor som man vill lyfta, men samtidigt är det förståeligt att detta ses som en framkomlig väg för en organisation som har identifierat en brist som de vill motverka.

En reflektion som gjordes i förstudien var att det var ”förvånansvärt få funkisorganisationer” och LSS-organisationer som ville delta genom att skicka in sina svar på den avslutande rapporten (slutrapport, s. 5). Här framträder

alltså ett ointresse eller en rädsla från funktionshinderorganisationer för frågor om sexualitet och i detta fall normbrytande sådan.

Funkisprojektet

Utifrån förstudien beviljades medel för projektet *Funkisprojektet*. Projektet var brett format och syftade till att skapa bättre förutsättningar och stärka rättigheterna för HBTQ-personer med erfarenheter av fysiska, psykiska och kognitiva funktionsnedsättningar dels inom den egna organisationen och dess verksamheter, dels inom funktionshinderorganisationer och LSS-verksamheter. I enkätsvaret framgår att projektet utgick från problemet med att HBTQ-personer med funktionsnedsättning blir exkluderade överallt; inom HBTQ-rörelsen, funktionshinderrörelsen och inom stöd och service-verksamheter inom LSS.

Projektet hade fyra syften: att synliggöra och förändra begränsande normer; att stärka funktionshindervisorganisationernas HBTQ-kompetens; att stärka HBTQ-rörelsens kompetens vad gäller funktionsförmågor och tillgänglighet samt att stärka brukares rättigheter inom LSS-verksamheter. Eller, som skrivs i organisationens enkätvar: "Vårt syfte med projektet har varit att: - Förändra diskriminerande normer så att alla har möjlighet att vara sig själv och leva det liv man vill."

Dessa syften skulle uppnås genom att man inom projektet skulle utveckla och genomföra utbildningar för HBTQ-rörelsen, funktionshindervisorganisationer samt LSS-verksamheter och dessutom ta fram en metod för skapande av sociala mötesplatser på LSS-verksamheter. Planen var att dessa utbildningar och metoden för skapande av mötesplatser skulle fortsätta efter projektidens slut inom RFSL men också inom samarbetsorganisationerna. I enkätsvaret beskriver projektägaren att det var viktigt med förtroendebyggande verksamhet och att denna tog tid:

Det tar tid att bygga förtroende hos målgrupper som tidigare inte känt sig hemma i en organisation och det tar tid att sprida information om nya utbildningskoncept och nya verksamheter och det behöver få ta tid ibland. Det var avgörande att vi hade

mycket personalresurser så vi kunde resa och göra besök på LSS-verksamheter och RFSL-avdelningar. Och vara tillgängliga för frågor och telefonsamtal med målgruppen och LSS-personal som hade frågor om vårt projekt. Vi behövde också vara flera anställda för att ha tillgängliga träffar med den träffverksamhet (Hbtq-hänget) som skapades.

Här lyfts personaltäthet fram som något vilket skapade framkomliga vägar i projektet. Andra sådana, vilka nämns i slutrapporten, var bland annat att använda LSS, diskrimineringslagen och FN-konventionen om mänskliga rättigheter som en påtryckande faktor för att vinna gehör för vikten av att lyfta frågorna. I både slutrapporten och enkätsvaret nämns också att användandet av redan upparbetade kontakter för spridning av organisationens utbildningserbudanden samt att det faktum att fritidsförvaltningen i Stockholm gjorde reklam för verksamheten var givande.

I enkätsvaret skriver projektorganisationen:

Den delen av målgruppen som är HBTQ-personer som bor i gruppboende och/eller arbetar på daglig verksamhet upplevde vi svår att nå med många så kallade gatekeepers som helt enkelt inte förde vår information och våra inbjudningar vidare. Vi tog oss förbi det till slut, men det var betydligt svårare än vad vi hade trott.

Trots att det redan fanns upparbetade kontakter, försvårade så kallade gatekeepers, alltså människor som försvårar samarbetet och som så att säga "vaktar porten", arbetet även inom *Funkisprojektet*. Detta är något som enar flera organisationer – oavsett om de är mindre eller större.

Projektets kvarvarande resultat riktas både in mot organisationen och utåt. I enkätsvaret beskriver projektägaren att det var första gången RFSL gjorde en så stor och övergripande verksamhet inom funktionsrättsområdet och betonar att den var "betydande för RFSL som organisation". Vad gäller organisationens interna arbete framgår ur slutrapporten att hela RFSL, med dryga trettioålet lokalavdelningar, antog en tillgänglighetspolicy som skulle gälla för samtliga verksamheter samt beslöt att man framåt skulle verka som allierad till funktionshinderrörelsen. Vidare inkorporerades tillgänglighetsfrågor i RFSL:s styrelseutbildningar. Det utåtriktade arbetet handlade exempelvis om att de normkritiska utbildningar riktade mot LSS-verksamheter och

funktionshinderorganisationer som hade startats under projektet levde kvar. De samarbeten med gruppboenden, dagliga verksamheter, funktionshinderorganisationer och LSS-verksamheter som pågått under projektet har fortsatt efter projektet genom utbildningar, deltagande på konferenser och deltagande i HBTQ-hänget.

Avslutande om förstudien och studien

RFSL Stockholm genomförde först en förstudie och sedan, tillsammans med det centrala förbundet, en påföljande studie. Som framgått ovan utgick man från att personer med funktionsnedsättning vilka också är HBTQ exkluderas överallt; inom HBTQ-rörelsen, funktionshinderrörelsen och inom stöd och service-verksamheter inom LSS. Idag lever spår kvar i form av bland annat mötesplatsen HBTQ-hänget.

Generellt sett blir det tydligt i materialet att RFSL är en förening med muskler, en förening som gärna andra samarbetar med. Men det betyder inte att den inte stött på samma hinder som andra betydligt mindre, både vad gäller storlek och genomslag, organisationer som är med i utvärderingen. Även RFSL har mötts av motstånd från personer i närheten av målgruppen.

3.10 RFSU/RFSU Stockholm

Förutom projektet *Sex för alla* som ingår i den fördjupade utvärderingen ovan ingår ytterligare två projekt med RFSU som projektägare i utvärderingen. Det ena projektet är *Teckna – ett upplysningsprojekt om relationer, sexualitet och kroppen* som beviljades 731 000 och som genomfördes mellan åren 2015 och 2019 och drevs av förbundet centralt. Det andra projektet är *Sex i rörelse – ett sexualupplysningsprojekt för och med unga personer med rörelsenedsättning* och drevs av RFSU Stockholm. Projektet tilldelades 2 789 037 kronor och genomfördes mellan åren 2015 och 2019. Projekten byggde inte på varandra. Riksförbundet för sexuell upplysning är, som tidigare nämnts, en partipolitiskt och religiöst obunden ideell medlemsorganisation för sexualupplysning och

sexualpolitik, som har funnits sedan 1933. Idag har organisationen 17 lokalföreningar från Luleå i norr till Malmö i söder.

Teckna – ett upplysningsprojekt om relationer, sexualitet och kroppen

Bakgrunden till *Teckna – ett upplysningsprojekt om relationer, sexualitet och kroppen* (hädanefter *Teckna*) var, enligt uppgifter i enkätsvaret, att RFSU hade identifierat brister vad gäller sexualkunskap i skolan när det gällde gruppen döva och hörselskadade elever som fick undervisning på teckenspråk. Variationen på den sexualupplysning de fick i skolan var stor trots att elever enligt läroplanen har rätt till kvalitativ och normkritisk sexualundervisning. En del fick ingen alls, eller väldigt knapphändig, ofta beroende på att läraren var obekvämt att hålla i sexualundervisning på teckenspråk. Andra fick sexualundervisning i skolan, men av icke-teckenspråkig personal, vilket betydde att teckenspråkstolk fick användas. RFSU ansåg utifrån detta att det fanns ett behov för dessa elever att få sexualupplysning direkt på sitt språk och att på sitt språk få prata och reflektera om sex och relationer med en vuxen som har kunskap om dessa frågor, och som är bekväm med att prata om dem. Projektet bemötte den här problematiken på två sätt: dels genom att utveckla en teckenspråkig gren av RFSU:s skolinformatörsverksamhet, dels genom att ta fram ett lärarmaterial till lärare att använda i sexualundervisningen i olika ämnen.

I ansökan beskrevs projektets målgrupp som Manillaskolans elever. Skolan är inriktad på unga döva/unga med hörselnedsättning och tar in elever från Stockholms, Uppsalas och Gotlands län. Men det verkar som att målgruppen för projektet ändrades under projektets gång. I slutrapporten beskrivs målgruppen som döva eller personer med hörselnedsättning i åldersspannet 12 till 26 år och kopplingen till Manillaskolans elever har tagits bort.

Syftet med *Teckna* var att förbättra elevhälsan bland unga döva genom att erbjuda undervisning i sex och samlevnad och att därigenom skapa forum för döva ungdomar att reflektera kring kropp, sex och relationer. Inom projektet

utbildades informatörer inom RFSU, det togs fram metoder och material, både personal och elever i skolor med döva och hörselskadade elever medvetandegjordes om projektets uppdrag och mål och det togs fram teckenspråkigt metodmaterial som är fritt att använda i skolor eller på andra platser. På RFSU:s youtube-kanal ligger vid utvärderingsrapportens färdigställande hösten 2022 fem sexualupplysande kortfilmer på teckenspråk som skapades inom *Teckna uppe* (RFSU, 2017). Filmerna laddades upp under 2017 och idag, drygt fem år senare, har en av dem har visats över 300 000 gånger.

Även i detta projekt fanns problem att nå den del av målgruppen som befann sig inom LSS-verksamheter, vilket framgår av enkätsvaret:

Vi träffade färre inom LSS-verksamheter än vad vi planerat, både deltagare och personal. Vi ville fortbilda 80 personer som jobbar inom LSS-verksamheter. Det uppnådde vi inte. Siffran uppskattades utifrån det intresse som visades under kontakter som tagits under första projektåret med personer som jobbade i LSS-verksamheter. Dock har flera verksamheter fått nya chefer som inte kände till de tidigare planerna, eller så har cheferna, både gamla och nya, inte ansett det prioriterat. Flera har tyvärr ansett att kunskap om sex och sexualitet inte är något som ingår i deras ansvarsområde, att ge varken personerna som deltar eller jobbar i deras verksamheter. Däremot har vi haft samtal med ett flertal anställda inom LSS-verksamheter, där vi ser tydligt att det finns ett stort intresse och behov att lära sig mer om hur en kan samtala kring dessa frågor med döva personer med intellektuella funktionsnedsättningar. /.../ Vi har heller inte nått så många döva med intellektuella funktionsnedsättningar som vi beräknade, där vi beräknade 150 stycken. Vi har nått 25 personer. Den största anledningen är att varje verksamhet har så pass få deltagare, och att vi inte har haft tillräckligt stort antal informatörer och tid att besöka så många verksamheter som hade behövts för att komma upp i 150 personer.

I detta enkätsvar framträder två anledningar till att färre personer inom LSS-verksamheter träffades än planerat. För det första berodde det på att chefer antingen inte känt till tidigare gjorda planer för projektorganisationen att besöka den specifika skolan, eller så har chefer inte ansett att kunskap om sex och sexualitet var något som behövde prioriteras inom skolans ramar. För det andra berodde det på att LSS-verksamheterna har få deltagare, vilket betydde

att man från projektorganisationens sida hade behövt ha fler informanter och mer tid för att nå fler individer.

Sex i rörelse – ett sexualupplysningsprojekt för och med unga personer med rörelsenedsättning

Syftet med *Sex i rörelse – ett sexualupplysningsprojekt för och med unga personer med rörelsenedsättning* (hädanefter *Sex i rörelse*) var dels att öka den sexuella hälsan bland personer med rörelsenedsättningar genom att öka kunskapen om sexualitet och hur kroppen kan användas för njutning, dels att skapa rum för samtal om kärlek och relationer för målgruppen. Detta skulle göras genom att metodmaterial och en digital plattform togs fram av den projektägande organisationen tillsammans med målgruppen samt att informatörsverksamhet, samtalsmetoder och utbildningskoncept skulle tas fram för de som möter målgruppen.

I projektansökan beskrivs hur begränsande normer, fördomar och felaktiga föreställningar orsakar en otillgänglighet för unga med rörelsenedsättning som ofta möter fördomar om asexualitet. Detta leder till att tillgången till sexualupplysning ofta begränsas och att den undervisning som finns ofta saknar ett relevant perspektiv. Bilder och filmer utgår ifrån en norm om full funktionalitet och målgruppen upplever att de inte räknas som sexuella varelser. Ytterligare en problematik som lyfts i ansökan är att gränsdragningar vara svåra att ”öva upp” för målgruppen som ofta behöver hjälp med intima kroppsliga göromål.

I enkätsvaret beskrivs att det inom RFSU Stockholm hade konstaterats att unga personer (15–25 år) med funktionsnedsättningar inte nåddes av den sexualupplysning som erbjöds av organisationen i samma utsträckning som andra unga. Denna brist ville man överbrygga genom att möjliggöra en mer funktionsinkluderande sexualupplysning och därigenom öka den sexuella hälsan hos målgruppen. Initiativet till projektet togs alltså av RFSU Stockholm, men successivt kom samarbetet med Förbundet Unga Rörelsehindrade att utökas så att förbundets engagemang kom att bli en väsentlig del av projektets

verksamhet, i synnerhet spridning av projektets material och sociala aktiviteter.

Framkomliga vägar för projektet har det produktiva samarbetet med Förbundet Unga Rörelsehindrade varit och den täta kontakten med målgruppen som detta har möjliggjort. I slutrapporten nämns att projektet har stött på två utmaningar, den ena handlade om att personalproblem lett till att projektet blev försenat och den andra som nämns är att det har varit svårt att nå ut till individer ur målgruppen med icke-svenskt etniskt ursprung.

I enkätsvaret reflekterar projektorganisationen kring de kunskapsförändringar som skedde inom organisationen under projektets gång:

Ett bra exempel på det syns i ”The ultimate guide to funkis-sex”. Till en början var ambitionen att ta fram en informativ praktika om ”Funkissex”, i likhet med de övriga praktikor som RFSU arbetat fram och använder. Under arbetet med att ta fram en sådan blev det tydligt att det inte är möjligt eftersom det inte går att definiera vad ”funkissex” är och vad som i så fall skulle skilja detta från annat sex. Det blev tydligt att projektets arbete främst måste handla om att vidga normer kring sex, vad sex är och vem som kan/ska ha sex och på vilket sätt.

Här framträder hur synen på sex och funktionalitet förändrades inom projektorganisationen under projekttiden och hur egna normativa föreställningar uppmärksammades. Detta vittnar om en kunskapsutveckling inom organisationen genom projektet och vilken i slutändan kom målgruppen och organisationen till gagn.

Inom projektet skapades ett metodmaterial för att hålla sexualupplysande samtal på normkritisk bas, en hemsida (RFSU Stockholm, årtal okänt) som fortfarande är tillgänglig samt ett antal kortfilmer med tillhörande diskussionsunderlag som finns tillgängliga via hemsidan. På hemsidan kan besökaren läsa texter och krönikor på olika teman kopplade till SRHR, de handlar exempelvis om hur man kan sätta gränser om man vill ha sex men har assistans, om olika sexlekar, hur det är att vara ensamstående förälder med rörelsenedsättning eller hur det kan gå till om man vill ha barn när man har en fysisk funktionsnedsättning.

Avslutande om de två projekten

De här två projekten bygger inte på varandra och de drevs dessutom av olika delar inom RFSU. Likheterna mellan dem är att båda hade förhållandevis avgränsad primär målgrupp, i *Teckna* var fokus på hörselskadade eller döva ungdomar, medan fokus i *Sex i rörelse* var rörelsenedsatta ungdomar. Båda projekten hade dessutom ökade möjligheter för samtal som ett av målen. Liksom RFSL, vars projekt diskuterats ovan, är RFSU en av de största civilsamhällesorganisationer som ingår i utvärderingen.

3.11 Kulturföreningen Parken

Kulturföreningen Parken, ofta kallad Kulturparken, i Uppsala är en ideell förening med tre ben: scenkonst, projekt och pedagogisk verksamhet. Kulturparken beviljades 6 014 540 kronor för att driva projektet *Rätten att leva mitt liv* mellan åren 2014 och 2017. De tilldelades sedan 500 000 för förstudien *Dejting som funkar* som pågick 2017–2019. Projekten bygger på varandra.

Rätten att leva mitt liv

Problemformuleringen i *Rätten att leva mitt liv* tog avstamp i ett tidigare kommunalt finansierat projekt som organisationen haft, (*Rätten till min kropp, mina känslor och relationer*, som drevs 2012–2014).

Den primära målgruppen definieras i ansökan som personer med ”intellektuella funktionsnedsättningar, samt i viss mån med andra kognitiva eller neuropsykiatriska funktionsnedsättningar i Uppsala kommun och län” (s. 1). Den sekundära målgruppen är personal som möter den primära målgruppen i sitt dagliga arbete, anhöriga till den primära målgruppen samt personer med intellektuella funktionsnedsättningar i övriga Sverige. I ansökan visas en intersektionell medvetenhet då organisationen skriver att en målgrupp som projektet missar är personer från kulturer och grupper med starka normer kring begreppet heder.

I projektansökan konstateras att många människor med intellektuella funktionsnedsättningar känner sig ensamma och längtar efter att bli ihop med någon, men det saknas mötesplatser och det kan vara svårt att följa med eller ta med någon hem. I ansökan beskrevs målgruppen också ha inlärningssvårigheter vilket kan göra det svårt att veta hur man ska flirta, bli ihop med någon, ha sex med sig själv eller med andra. Det framkommer också att denna grupp ofta dessutom saknar kanaler för att lära sig om sexualitet trots att de har större behov av att få tillgång till lärande än många andra. Dessutom kan målgruppen vara extra utsatt genom att man har svårt att hävda sina egna gränser och förstå andras, och om man blir utsatt för sexuellt våld kan man ha svårt att berätta om det, eller inte förstå att det som skett varit fel. I ansökan till *Rätten att leva mitt liv* beskrivs målgruppen bli ”sexuellt funktionsnedsatt” på grund av bristen på mötesplatser där de kan träffa en partner och på grund av att de inte har tillgång till samma verktyg som andra (s. 2).

Med *Rätten att leva mitt liv* ville Kulturparken ta fram verktyg och strategier för att öka förståelsen om rättigheter, sex, kärlek och relationer bland personer med intellektuella funktionsnedsättningar. Detta skulle bland annat göras genom drama och teater, samtal samt processövningar. Målet var att vid projektets slut skulle organisationen ha tagit fram digitalt och tryckt metodmaterial kring den specifika arbetsmetoden. Vidare skulle organisationen ha påbörjat en utbildning kring metoden för yrkesverksamma runt målgruppen samt fått till stånd en daglig verksamhet som skulle arbeta vidare med metoden. Projektet genomfördes i samverkan med FUB Uppsala, habiliteringen i Uppsala län, samt Uppsala kommun.

Även i arbetet kring detta projekt stötte projektorganisationen på hindrande faktorer i form av personer som ifrågasatte om temat behövdes och som motarbetade projektet. Detta upphörde vid en kommunal omorganisering och samarbetet med omsorgsförvaltningen i Uppsala började fungera bättre. Genom Kulturparkens redogörelse blir det tydligt att det för vissa projekt varit enstaka negativt inställda personer som orsakat projekten stora bekymmer. I just detta exempel nämns även kontakten med kommunen som en framkomlig

väg för projektet, vilket belyser den dubbelhet som samarbeten med olika aktörer kan ha.

Inom projektet skapades en så kallad metodbank vilken fortfarande är tillgänglig online (Kulturföreningen Parken, årtal oklart), man gjorde även en teaterföreställning som bland annat visades i riksdagen och utformade en fortbildning för yrkesverksamma vilken planerades vara tillgänglig även efter projektet avslutats. I enkätsvaret beskrivs utförligt hur projektet har levt vidare. Förutom ovan nämnda metodbank säljs fortfarande föreläsningar till exempelvis LSS-personal och kommunala chefer och ofta anlitas tidigare projektdeltagare som medföreläsare och skådespelare. *Rätten att leva mitt liv* levde också vidare i det påföljande projektet *Dejting som funkar*, som sedan i sin tur följdes av det pågående arvsfondenprojektet *Relationer som funkar*, vilket drivs av FUB i Uppsala. Men i enkätsvaret framkommer att verksamheten även lever vidare på andra, kanske lite mer svårfångade sätt:

Det är svårt att uppskatta alla dynamiska effekter av projektet, men här är några: Uppsala kommun tillsatte i samband med projektets slutkonferens en utredning kring hur de med hjälp av kommunal styrning kan säkra målgruppens sexuella och reproduktiva hälsa och rättigheter. De fattade sedan under våren 2018 beslut om en normerande vägledning för personal inom LSS, Goda relationer, som dels baserades på målgruppens önskemål ur rapporten ”Jag har lust! – Deltagarnas röster”, och dels på den motsvarande vägledningen från Malmö stad. Inställningen till frågorna i Uppsala kommun är idag radikalt annorlunda (bättre) än före projektet, även om våra utbildningsuppdrag fortfarande är fler utanför den egna kommunen. Engagemanget i frågorna är fortfarande stort hos projektets lokala målgrupp.

Under hösten 2019 samordnade den tidigare projektledaren ett riksdagsseminarium om SRHR och funktionsrätt, tillsammans med två riksdags-ledamöter, Kulturparken, FUB, RFSU Sverige och Funktionsrätt Sverige, där även två dansare från *Rätten att leva mitt liv* medverkade, och flera av projektets deltagare delade med sig av sina tankar i en film. Samma film visades på en webbsändning (Vård- & omsorgsnytt) från dåvarande SKL (nu SKR), och inslaget slog visningsrekord. SKL arrangerade därefter ett webbsänt seminarium om projektets frågor, i samarbete med Kulturparken, och vi föreläste också på SKL:s och Socialstyrelsens konferens Funktionshinder i tiden.

Att Uppsala kommun tillsatte en utredning med avsikt att fastslå hur kommunen kan verka för att säkra målgruppens rättigheter kopplade till SRHR visar på projektets genomslag, men var kanske också något som låg i tiden då den normerande vägledningen även var inspirerad av liknande vägledning från en annan kommun.

Dejting som funkar

Projektet *Rätten att leva mitt liv* fortsatte med förstudien *Dejting som funkar*. Denna syftade till att, med ett normkritiskt och intersektionellt perspektiv, undersöka vilka metoder och upplägg för onlinedejting eller digitala mötesplatser för personer med intellektuella funktionsnedsättningar som fungerar för målgruppen. Behovet formulerades av målgruppen själva som, enligt ansökan, upplevde en brist på digitala mötesplatser där de kunde träffa vänner och partners. Målet var att förstudien skulle resultera i en nulägesanalys kopplat till ämnet och att man skulle hitta en lämplig form för ett framtida projekt. I ansökan förtydligades att den primära målgruppen var människor med intellektuella funktionsnedsättningar som ”har någon kommunikation, även om projektet ska försöka utveckla metoder som fungerar för olika funktionsnivåer” (s. 3).

För att samla in målgruppens åsikter, upplevelser och tankar på temat höll Kulturparken det de kallar för ”lagstiftande teater/policyteater” i olika former. De spelade upp dilemmascener på vilka gruppdiskussioner följde. På så sätt kunde de samla in tankar från mer än 100 personer ur målgruppen. Detta insamlade material blev det huvudsakliga underlaget till förstudien. I kontakt med myndigheter och andra intresserade upplevde organisationen att detta material var en styrka som gjorde att projektet togs emot väl. Organisationen skriver i enkätsvaret att det var ”väldigt unikt att kunna lyfta fram samlade, strukturerade och välformulerade åsikter från en bred grupp av personer med IF.”

Då det står klart att Arvsfonden finansierar projektet *Relationer som funkar* som beviljats drygt 11 000 000 kronor och som startats 2021 måste förstudien,

vilken *Relationer som funkar* bygger på, anses ha uppfyllt sitt mål. I slutrapporten framkommer att Kulturparken hade pågående diskussioner med FUB Uppsala om huruvida de ville genomföra huvudprojektet som förstudien syftade till att lägga grunden för. Till sist blev det också FUB Uppsala, vilket tidigare nämnts, som genomförde kommande projekt.

Avslutande om studie och förstudie

Projektet *Rätten att leva mitt liv* fortsatte med förstudien *Dejting som funkar*. Denna syftade till att, med ett normkritiskt och intersektionellt perspektiv, undersöka vilka metoder och upplägg för onlinedejting eller digitala mötesplatser som fungerar för målgruppen personer med intellektuella funktionsnedsättningar. Behovet formulerades av målgruppen själva som, enligt ansökan, upplevde en brist på digitala mötesplatser där de kunde träffa vänner och partners. Projektet utgick alltså från att människor med funktionsnedsättningar också har en längtan efter att träffa personer för kärlek och sex. Det utgick också från att denna längtan möts av försvårande omständigheter och hindrande strukturer. Båda projekten hade för avsikt att istället på olika sätt underlätta för människor med intellektuella funktionsnedsättningar i sökandet efter relationer, kärlek och/eller sex.

I denna organisation har projekt följt på projekt vilket visar hur kunskaper tas till vara, utvecklas och lever vidare inom den projektägande organisationen och i dess verksamheter. Samtidigt är man inom organisationen noga med att även visa de andra sätt på vilka projekten sätter spår, vilket framgår ovan.

3.12 Dart kommunikations- och dataresurscenter

Dart kommunikations- och dataresurscenter på Drottning Silvias Barn- och ungdomssjukhus i Göteborg tilldelades 2 793 124 kronor för projektet *Bildsamt – bilder som stöd i samtal om våld* vilket genomfördes mellan åren 2015 och 2019. Dart är riktat till personer med funktionsnedsättning och arbetar med kommunikationsstöd samt alternativa pek- och styrsätt för digital delaktighet.

Hit kan patienter vända sig, och enligt hemsidan genomför organisationen även utvecklingsprojekt och forskar om alternativ och kompletterande kommunikation, kommunikativa rättigheter och tillgänglighet för barn, ungdomar och vuxna (Västra Götalandsregionen, 2022).

Bildsamt – bilder som stöd i samtal om våld

Projektet *Bildsamt – bilder som stöd i samtal om våld* (hädanefter *Bildsamt*) utgick från att personer med kognitiva och kommunikativa funktionsnedsättningar är mer utsatta för våld än andra i samhället och att de kan betraktas som ”lätta offer” för gärningspersoner bland annat för att de inte förväntas kunna berätta om vad som hänt (enkätsvaret). Det saknades ett bildstödmaterial med fokus på målgruppen och med utgångspunkt i svenska förhållanden. Vidare saknades det kunskap hos personal om hur man ska föra samtal kring våld med personer i behov av kommunikationsstöd.

Initiativtagaren till projektet hade varit medarbetare i ett tidigare arvsfondsprojekt på liknande tema (*Dubbelt utsatt*, som drevs av Bräcke Diakoni) i vilket problemet med kommunikationssvårigheter hade lyfts. Primär målgrupp i projektet var personer med kommunikativa och kognitiva svårigheter och sekundär målgrupp var personal som möter den primära målgruppen. Enligt enkätsvaren kommer projektidén inte från målgruppen själva, men ”intresseorganisationer” gav feedback på ansökan.

Syftet med projektet blev att göra det möjligt för personer med kommunikativ och kognitiv funktionsnedsättning i behov av kommunikationsstöd att samtala om våld. I projektet förekommer sexualitet enbart i form av sexuellt våld, som ett slags våld bland andra som kan drabba målgruppen.

För projektorganisationen har det varit känsligt att involvera målgruppen i projektet. I enkätsvaret skriver organisationen att av ”naturliga skäl har det varit svårt att rekrytera personer ur den primära målgruppen, då personer med framför allt autism och IF har svårigheter att föreställa sig möjliga händelseförlopp.” Liknande reflektioner återfinns i slutrapporten där det också framgår att organisationen upplevt det som oetiskt att hjälpa målgruppen att

föreställa, sig eftersom ämnet är våld. Ytterligare en försvårande omständighet har varit att omgivningen i vissa fall varit beskyddande när det gäller att exponera målgruppen för våld som tema.

Inom projektet gjordes en kartläggning av vilken typ av bilder som fanns tillgängliga sedan tidigare och man tog fram ett helt nytt bildstödmateriel. Detta kan användas tillsammans med tillhörande anvisningar som stöd för olika typer av samtal om våld. Det framtagna kommunikationsstödet lever kvar via Darts hemsida under rubriken ”Samtal om våld” (Västra Götalandsregionen, 2019) och även genom en hemsida om bildstöd (Västra Götalandsregionen, årtal oklart). På Darts hemsida finns det tillgängligt både bildstödmateriel, handledningar, instruktions- och informationsfilmer gratis.

I slutrapporten nämns att en framkomlig väg var det goda samarbetet med dels en gymnasiesärskola, dels Barnahus Stockholm som bidragit i framtagandet av materialet och framför allt gjort det anpassat för att använda i krisstöd, med socialtjänst, rättsmedicin och vid barnförhör. Något som verkat hindrande för projektet var att samarbetet med Barnahus Göteborg inte fungerade och till sist bröts.

3.13 Teater Reagera

Teater Reagera tilldelades 1 339 140 kronor för projektet som genomfördes mellan åren 2016 och 2020. Teater Reagera är en fri teatergrupp, baserad i Malmö, som arbetar med teater som metod för att engagera människor till att utifrån sin egen situation hitta verktyg för förändring. Gruppen arbetar med forumteater som är en teaterform i vilken skådespelarna interagerar med publiken och uppmuntrar den till reflektion.

Projektet Freja

Projektet *Freja* kom till genom att Teater Reageras medlemmar hade erfarenhet av att arbeta med sexuell hälsa i Malmö Stad och tidigare skapat forumteaterföreställningar på temat sexualitet, och spelat för personal. I

enkätsvaret skriver de att de ”upplevde att huvudmålgruppen saknades i det arbetet” och det ledde till att organisationen skapade ett projekt som skulle inkludera personer med LSS-beslut.

Det övergripande syftet med projektet var att betona att alla människor har rätt till en god sexuell hälsa och att ge deltagarna verktyg för att prata om sex och samlevnad. Målet med *Freja* var att skapa en plattform där personer med intellektuella funktionsnedsättningar skulle kunna träna sig inför verkliga situationer kopplade till sex och relationer. Detta skulle göras genom forumteater där man ville uppnå att såväl de aktiva deltagarna, där hälften skulle utgöras av den primära målgruppen, som publiken gjordes delaktiga – något som skulle kunna medverka till en större förståelse och bättre samarbete mellan personal och brukare, och skapa en gemensam plattform för samtal på lika villkor. Ytterligare ett sätt på vilket delaktighet skulle uppnås var genom att göra projektets primära målgrupp till medskapare av föreställningen, samt att de skulle agera på scen. Projektet genomfördes tillsammans med Malmö stad och RFSU Malmö. Projektet lever kvar genom att föreställningen är bokbar via Teater Reageras hemsida (Teater Reagera, årtal oklart).

Enligt slutrapporten genomsyras projektet av ett intersektionellt synsätt och projektledningen ”för kontinuerligt diskussioner internt och med ensemblerna kring gestaltning av kön, sexualitet och könsidentitet” (s. 8). Projektet har även arbetat aktivt med kulturell mångfald. Detta genom att bildmaterialet som använts i projektet är ”framtaget för att ge en varierad bild gällande hudfärg, kön, funktionalitet, ålder, sexuell praktik och könsuttryck” (ibid).

Också i detta projekt berättar organisationen, både i enkätsvaret och i slutrapporten, om de hinder de stött på i form av gatekeepers som gjort det svårt att nå den primära målgruppen. I slutrapporten beskrivs hur personal varit ”som ett filter/vägg mellan projektet och vår primära målgrupp” och att ”obstruktion från chefer” försvårat arbetet. I enkätsvaret, på frågan ”Hur har ni nått ut till er målgrupp?” skriver man följande:

Dock fanns det en svårighet att nå ut till den primära målgruppen (personer med LSS beslut) framförallt under första året av projektet då vi inte hunnit etablera ett eget kontaktnät. I samarbetet med Malmö Stad där vi startade våra insatser var vi

utelämnade till informationsspridning genom förvaltningens kanaler vilket ledde till att vi var beroende av att personalen informerade deltagarna på Daglig verksamhet samt boende. Detta gjorde att vi fick, genom en av våra anställda, vetskapen om att all personal inte hade gått ut med informationen alls eller på ett otydligt sätt. Efter första året blev vi bättre på att sprida information om våra insatser direkt till den primära målgruppen samt i våra egna kanaler som nu var större i och med våra anställda samt att Teater Reageras kontaktnät inom den primära målgruppen breddats.

Samtidigt skriver projektägaren i enkätsvaret att något som underlättat projektet har varit att det i ”vissa kommuner finns anställda som fått i sin tjänst att arbeta kring sexualitetfrågor inom LSS verksamheter.” Detta var något som gjorde att det i dessa kommuner var ”mycket lättare” att få ut information och att få direktkontakt med den primära målgruppen. Just personalens särställning och den risk att de hindrar den primära målgruppens kunskapsutveckling kring sexualitet låg till grund för hela projektet. I ansökan lyfts det fram att då funktionsnedsatta är beroende och omgivna av personal behöver personalen ha del i att öka kunskaperna kring SRHR. Samtidigt finns det inte några riktlinjer på nationell nivå för hur frågor kring sexualitet och funktionsnedsättning ska hanteras. Detta gör att frågan blir utlämnad till att det finns eldsjälar. I ansökan beskrivs det hur personal ofta kan sakna verktyg för att lyfta frågorna och brukarna beskrivs ofta leva i en skyddad miljö med få sociala kontakter. Detta gör att de inte utvecklar sociala färdigheter som andra jämnåriga gör, vilket i sin tur beskrivs som en potentiell orsak till att gruppen är överrepresenterad i brottsstatistik (s. 6). Den primära målgruppens vardag beskrivs också som mycket styrd, där sexualupplysning framställs som en arena där målgruppen potentiellt kan få ta plats. Genom att skriva fram utsatthet för brott som en följd av en skyddad uppväxt motiveras projektet tydligt i ansökan och projektets vikt för målgruppen görs konkret och tydlig.

4. Fördjupad analys

I utvärderingen har 24 projekt ingått. Dessa har drivits av sammanlagt 15 organisationer. Projekten pågick mellan åren 2002 och 2020. De projekt som ingår i utvärderingen har följaktligen genomförts under nästan två decennier. Detta påverkade genomförandet av utvärderingen på flera sätt. Exempelvis har det varit svårare att hitta ännu aktiva spår av de projekt som avslutades för många år sedan. Tidsaspekten har varit viktig med tanke på att de senast avslutade projekten delvis genomfördes under en pandemi, och med tanke på att de projekt som avslutades strax före pandemin därmed påverkades kraftigt i det vidare arbetet efter projektslut. Detta har i utvärderingen framträtt tydligt i de fördjupade utvärderingarna av projekten *Respektfulla relationer* och *Sex för alla*.

Tidsaspekten i form av en allmän förändring över tid, och särskilt den förändrade synen på SRHR och rätten till egen sexualitet för människor med funktionsnedsättning samt HBTQ, är också tydligt framträdande när projekten studeras tillsammans. Projekten har genomförts under två decennier då rättigheterna för människor som definierar sig som homosexuella och/eller som transpersoner har ökat. När utvärderingens äldsta projekt startade år 2002 var det exempelvis varken tillåtet för homosexuella att adoptera (tilläts 2003) eller för lesbiska att få tillgång till reproduktionsteknik (tilläts 2005). Äktenskapslagen var inte könsneutral (det blev den 2009) och av de transpersoner som behövde vård krävdes sterilisering (denna steriliseringslag gällde till 2013).

Förändring över tid syns även i de teman som projekten fokuserar och i de teoretiska begrepp som de använder vilka förändras över tid och har gått mot en mer normkritisk inriktning med fler intersektionella inslag och större öppenhet vad gäller olika sexualiteter och könsidentiteter. I ansökan till utvärderingens äldsta projekt, *KLICK* (2002–2007), skrivs exempelvis att det är en rättighet att få vara tillsammans med någon av det motsatta könet (s. 4), en heteronormativ formulering som inte förekommit senare. I slutet av 00-talet beviljades flera projekt med HBTQ-fokus medel och ytterligare några år senare började begreppet ”normkritik” förekomma inom projekten. Här ser vi alltså

en förändring över tid, där en minoritets (i detta fall HBTQ-personer och frågor kopplade till HBTQ) ökande synlighet inledningsvis är ett mål och detta längre fram utvecklas till en normkritisk ansats.

I ett antal projekt används begreppet "funktionsvariation" i stället för funktionsnedsättning. Exempelvis skriver RFSL att målgruppen i *Funkisprojektet* är personer med "normbrytande kognitiva funktionsvariationer". Att använda detta begrepp tyder på en normkritisk förståelse av så kallade "avvikelser". Genom att begreppet öppnar upp för att alla är bärare av olika funktionsvariationer vill jag hävda att användandet av begreppet som benämning på de som vanligtvis kallas "människor med funktionsnedsättningar" visar på en intersektionell förståelse där normer är föränderliga i tid och rum och där normkritik blir ett sätt att studera de isärhållande maktordningar som är verksamma kring människor med funktionsnedsättningar (Jmf Lövkrona & Reimer 2016; Fridolfsson et al 2019).

Projektens huvudsakliga fokus

I det studerade materialet – dokument, enkätsvar och intervjuer – framträder en tydlig bild vad gäller hur projekten arbetat, vilka mål de haft, vilka hinder och framkomliga vägar de funnit. Vad gäller de teman som behandlas i de 24 projekten finns stor variation men även likheter och till viss del överlappningar. Utifrån dessa teman har jag delat in projekten i tre grupper:

1. Projekt med sexualitet som tema där projektets grundläggande tema och problematik fokuserar på sexuell identitet och/eller praktik ofta men inte alltid i kombination med normkritiska perspektiv på kön och sexualitet.
2. Projekt med våld och heder som övergripande tema där sexualitet endast framträder uttalat eller mycket kortfattat benämnt som risken för att utsättas för sexuellt våld.
3. Projekt med mellanmännsliga relationer och jämställdhet som övergripande tema där sexualitet endast finns med som något

outtalat eller mycket kortfattat benämnt som kan gynnas genom likställning.

Dessa tre grupper är inte lika stora utan presenteras här i fallande skala. 16 projekt ingår i den första gruppen, sju i den andra och två i den tredje. Indelningen går att utläsa i Bilaga 1.

Projekten som ingår i utvärderingen berör sexualitet i olika stor grad – från att sexualitet inte nämns utan endast exempelvis finns med i form av en underliggande risk för målgruppen att utsättas för sexuella övergrepp, till att sexualitet i form av att öka målgruppens kännedom om sexuella praktiker och/eller identiteter är projektets primära mål.

Försvårande av arbetet

Sammantaget visar projekten upp en vidd vad gäller arbetsätt för att öka den primära målgruppens kännedom om SRHR i bred mening. Det tydligaste resultatet från utvärderingen är att anhöriga till människor med intellektuella funktionsnedsättningar och/eller personal på boenden, chefer inom kommunen, skolledare eller liknande i många fall, men huvudsakligen endast inledningsvis, har försvårat projektens genomförande genom att agera gatekeeper mot den primära målgruppen. Detta har de flesta projekten vittnat om. Om vi beaktar att dessa professionella, exempelvis personal inom LSS-verksamheter, ofta har ett slags ansvar att skydda människor med funktionsnedsättningar mot brott och utsatthet är detta inte något uppseendeväckande. Att verksamhetsansvarig på ett boende inte vill ge utomstående tillgång till målgruppen med avsikt att prata om SRHR med dem, kan anses vara ett sätt att minska risken för att målgruppen ska utsättas för övergrepp. Men i de projekt som bemötts på detta sätt framträder agerandet snarare som ett sätt att frånta människor med funktionsnedsättning, särskilt människor med intellektuell funktionsnedsättning, rätten till egen sexualitet och försvåra deras tillgång till kunskap om SRHR.

Omständigheter som dessa nämns inte endast i de projekt som har sexualitet som huvudsakligt syfte utan det förekommer även vad gäller projekten som

fokuserar våld. I slutrapporten för projektet *Gömd och glömd* beskriver projektägaren att det varit svårt att nå ut till fler dagliga verksamheter då inbjudan ofta ”försvunnit på vägen” (s. 17). I slutrapporten för projektet *Nå – Ungdomar i särskolan som lever med hedersrelaterade normer och värderingar* skriver projektägaren att tillvägagångssättet inte fungerat som i andra projekt (s. 6). Det vanliga sättet är att först få med föräldrar, som sedan kan utöva påtryckningar på skolorna, men detta ansågs uteslutet i det projektet på grund av att hedersrelaterat våld är en känslig fråga, och – antar jag – på grund av risken för motstånd från föräldrar.

Omgivningens försvårande av arbete inom SRHR-området med unga människor med funktionsnedsättningar har lyfts av brukarorganisationer – exempelvis genom initiering av arvsfondenprojekt som *En hemlighet känd av många* som ingår i utvärderingen. Försvårandet har också varit i fokus inom forskningen. Kulick och Rydströms studie handlar till stor del om just detta. Författarna har sammanställt fem grupper: sexualitet ignoreras, sexualitet disciplineras, ansvaret för sexuella problem lämpas över på andra, att undvika ta upp sexualitet för att inte ”väcka den björn som sover” och undvikande att göra något för att i alla fall inte ha gjort något fel (s. 104–121). Här framträder således den mångfald av praktiker som professionella använder sig av för att hantera sexualitet hos människor med intellektuella funktionsnedsättningar. Bahner har, vilket tidigare nämnts, kopplat denna typ av praktiker till det faktum att bristen på nationella riktlinjer gällande sexualitet skapar en oro bland professionella men även bland brukare. Oron beror på att man inte vet var de etiska och legala gränserna går (Bahner 2016; jmf Lukkerz 2014). Detta begränsar handlingsutrymmet och osäkerheten får till följd att agerande uteblir. I ”*Får jag lov?*” *Om sexualitet och kärlek i den nya generationen unga med utvecklingsstörning* beskriver Lotta Löfgren-Mårtensson (2011) en ”ambivalent” omgivning i form av anhöriga och professionella med ”diffus ansvarskänsla” (s. 125f). När det kom till självbestämmande och sexualitet för unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning ville både personal och anhöriga ge möjligheter för hen själv att ta ansvar, men samtidigt kunde de inte helt släppa ansvaret då de upplevde en risk för oönskade följder. När dessa studier betraktas tillsammans framträder en situation där alla på fältet –

professionella, anhöriga och människor med funktionsnedsättningar – upplever oro och osäkerhet vilket får till följd att arbetet med SRHR och med sex och samlevnad blir lidande och ibland uteblir helt för individer i stort behov av sådant arbete.

Vilka spår lämnar Allmänna arvsfondens pengar och under vilka betingelser lämnar pengarna spår?

Projektet i utvärderingen lämnar flera olika spår efter projektslut. Vissa av dem är i formen av fysiska produkter: filmer, böcker, brädspel. Andra består av produkter som kan bli fysiska – i form av utskrivbara filer som kan bli broschyrer, bilder till bildstöd och liknande. Ofta är dessa produkter tillgängliga gentemot en kostnad eller gratis på projektets hemsidor. Flera projekthemsidor är fortfarande tillgängliga online. På dessa hemsidor finns exempelvis information, diskussionsfrågor, illustrationer kvar som spår efter projekten. Projektet lämnar också spår i form av avslutande seminarier och konferenser där kunskap om projektet sprids. Föreläsningar och workshoppar anordnas ofta även efter projektets slut, men då mot en avgift.

Det har generellt varit svårare att bedöma spåren i de fall att lång tid gått sedan projektslut. Exempelvis är det digitala material som FUB tog fram i projektet *Webbaserat läromedel (2007–2013)* fortfarande tillgängligt online, men det är oklart om det används av målgruppen eller andra. I enstaka fall avslutas projektet helt och lämnar inga konkreta spår. Exempelvis har jag inte haft några framgångar i att ta reda på vad som hände efter att *I särklass säkrare (2011–2013)* avslutats. Rimligtvis beror detta på att det gått så lång tid sedan projektet pågick.

I flera av projekten går det att hitta spår i form av överlappningar mellan projekt där kunskap, erfarenheter och frågeställningar tagits vidare från ett projekt till ett annat. Detta kan exempelvis ske genom att samma person initierar projekt inom olika organisationer, men det är vanligare att det hos samma stödmottagande organisation finns projekt som bygger vidare på varandra. På så sätt gör de nytta av tidigare framtagen kunskap och i vissa fall

svarar de på frågor som ställts av tidigare projekt. Föreningen TRIS är ett bra exempel på detta. Deras andra projekt, *Nå Vidare*, tar vid där det föregående projektet *Nå - ungdomar i särskolan som lever med hedersrelaterade normer och värderingar* slutade. Överlappningar förekommer också genom att olika projekt varit samarbetspartners till varandra. Ett exempel är att RFSU Malmö, som genomförde projektet *Sex för alla* (2014–2017), nämner att de samarbetat med Teater Reagera, som i sin tur genomfört projektet *Freja* (2016–2020). Ett annat exempel är RFSL, som varit projektägare för projekten *Funkisrapporten* (2012–2014) och projektet *Funkisprojektet* (2014–2017). RFSL uppger att de suttit i referensgrupper för tre projekt som ingår i utvärderingen, nämligen *Teckna* (RFSU, 2015–2019), *Så funkar sex* (Forum SKILL, 2013–2016) och *Sex i rörelse* (RFSU Stockholm, 2015–2019). När projekt bygger på varandra ges den tematik som lyfts i projekten mer tid för utveckling och arbetet mot målgruppen och mot omgivande samhälle kan fördjupas och etableras. Detsamma blir resultatet av projekt som samarbetar på olika sätt och där kunskaper och frågor kan flyta mellan projekten för att förbättra deras specifika metoder och arbetssätt. Reflektioner kring detta förekommer också i materialet. Exempelvis skriver Forum Skill följande i sitt enkätsvar (enkätfrågorna är kursiverats):

Beskriv den problematik som var upprinnelsen till projektidén. Vad ville ni inledningsvis uppnå?

Sedan många år tillbaka visste vi att erfarenheter av sexuellt våld var utbrett bland personer och framförallt kvinnor från den primära målgruppen. När vi arbetade med våra två tidigare Arvsfondsprojekt *Fördom & Stolthet* och *Så funkar sex*, fick vi ytterligare belägg för detta.

Ex. träffade vi ett flertal personer som beskrev sex som ”något som gör ont, som man ställer upp på” och även andra mer grafiska beskrivningar av fruktansvärda våldtäkter och övergrepp. Vi blev självklart djupt berörda av dessa tragiska berättelser, men det blev också smärtsamt tydligt att många blandade ihop sex med sexuella övergrepp, att ingen förklarar skillnaden för dem. Många hade inte hade fått hjälp att bearbeta sitt trauma eller att polisanmäla.

Dessa insikter gjorde att vi vill skapa ett material som dels skulle förklara vad sexuellt våld kan vara, men också att det finns för hjälp att få för den som har blivit utsatt och mår dåligt.

Hur kom den konkreta projektidén till?

Efter att ha tagit fram de två tidigare metodmaterialen *Fördom & Stolthet* och *Så Funkar Sex* kände vi oss väldigt säkra på den formen och att vi ville skapa ännu ett material. Vi hade dessutom redan ett utvecklat nätverk med både primär och sekundär målgrupp, som skulle kunna vara oss behjälpliga i framtagna genom att vara referensgrupper.

Vi tänkte också att ett tredje metodmaterial skulle komplettera de två tidigare och på så sätt skapa en mer komplett enhet för att kunna arbeta med fler delar av ett SRHR-spektra på tex en daglig verksamhet.

De erfarenheter som Forum Skill gjort inom tidigare projekt har kunnat användas inte bara genom att den kunskap som skapats har lett fram till frågeställningar inom nya projekt utan också genom att den projektägande organisationen kände sig säkrare vad gällde arbetssätt och dessutom hade ett nätverk knutet till sig. Detta är ett bra exempel på de kumulativa fördelar som kan bli följden av att samma organisation driver flera projekt efter varandra.

Vilka framkomliga vägar finner projekten och vilka hinder stöter de på?

I projekten framträder flera framkomliga vägar. Projektets tema och målgruppens delaktighet förefaller påverka vad som kommer att bli en framkomlig väg. I den stora majoriteten av projekt är målgruppen mycket aktiv i genomförandet, snarare än enbart mottagare av projektets resultat. I dessa projekt nämns ofta just målgruppens delaktighet som en framkomlig väg. Detta gäller exempelvis *Vi andas samma luft* (2008–2012) som Föreningen Grunden genomförde och *Så funkar sex* (2013–2016) som genomfördes av Forum Skill. Det här kan kontrasteras mot projektet *Bildsamt – bilder som stöd i samtal om våld* (2015–2019). Här nämns svårigheten att rekrytera människor med intellektuella funktionsnedsättningar till projektets verksamhet som ett hinder, både i slutrapporten och i enkätsvaret. I enkätsvaret skriver projektägaren att det av ”naturliga skäl” var ”svårt att rekrytera personer ur den primära målgruppen, då personer med framför allt autism och IF har svårigheter att föreställa sig möjliga händelseförlopp.” Både Grunden och

Forum Skill är medlemsorganisationer där människor med intellektuella funktionsnedsättningar är med i styrelse och liknande. *Bildsamt* drevs av en verksamhet på Drottning Silvias barn- och ungdomssjukhus. Enligt enkätsvaret ingick målgruppen på flera sätt i det projektet, exempelvis genom att de har ingått i en arbetsgrupp inom projektet, varit anställda (med lön eller annan ersättning) och deltagit i aktiviteter som anordnats. Men detta till trots har organisationen i sig ett medicinskt perspektiv i relation till målgruppen även om organisationen arbetar med människor med funktionsnedsättningar på icke-medicinska sätt. Kanske kan detta vara en förklaring till skillnaderna vad gäller målgruppens delaktighet som en viktig väg inom projekten.

Närvaron av eldsjälur i verksamheter uppges som en viktig resurs för att projekten ska kunna genomföras. Detta är ofta på grund av svårigheten att nå ut med information till exempelvis LSS-boenden. I slutrapporten till projektet *NÅ - ungdomar i särskolan som lever med hedersrelaterade normer och värderingar* (2009–2012) nämns exempelvis att en framkomlig väg varit att vända sig till en "bredare massa" för att där hitta "eldsjälur" som kan hjälpa projektet framåt (s. 4). En liknande framkomlig väg som nämns av flera organisationer är att ha särskilda insatser riktade mot personal och anhöriga.

Olika kontaktvägar framstår som viktiga för att nå målgruppen och i flera projekt nämns olika sociala medier som framkomliga vägar. Facebook används för att nå ut till personer som befinner sig på andra orter eller som inte är medlemmar i specifika organisationer. Ibland sprids information på projektorganisationernas sidor, i andra fall har projekten egna sidor på Facebook. Exempelvis har Kulturföreningen Parken uppgivit i slutrapporten för *Rätten att leva mitt liv* (2014–2017) att projektets Facebooksida är ett sätt på vilket kunskaperna kan spridas (s. 9).

Ytterligare andra vägar som framträder i materialet är spontana möten som sker när projektorganisationen rör sig ute i verksamheter och på ett mer avslappnat sätt kunnat träffa målgrupper; breda nätverk och samarbete med andra projekt och organisationer som arbetar med liknande saker samt användandet av LSS, diskrimineringslagen och FN-konventionen för att vinna

gehör för frågorna. Det förekommer också att handläggarna på Arvsfonden uppges vara till stor hjälp.

Även de hinder som projektorganisationerna stöter på är av olika slag. Det största hindret som flest organisationer nämner är en upplevelse av att ha blivit motarbetad. Detta har oftast skett då personal, i form av exempelvis skolledare och/eller kommunala chefer, ansett att målgruppen inte är i behov av ökade kunskaper om SRHR. Detta har försvårat tillgången till målgruppen och skapat fördröjningar. Flera organisationer lyfter detta. Exempelvis beskriver Teater Reagera, som genomförde projektet *Freja* (2016–2020), i sitt enkätsvar att de behövt vända sig till personal för att nå fram till den primära målgruppen och skriver att de ”stundtals stoppats på vägen då det tycks finnas en rädsla för att diskutera frågan.” Detta löste sig genom att projektet ”i största möjliga utsträckning kommunicerat direkt med den primära målgruppen utan mellanhänder.”

I andra fall har det varit ointresse för medverkan från målgruppen som fungerat hindrande, exempelvis hade man inom projektet *Klick* (2002–2007) som genomfördes av Föreningen Grunden svårt att hitta människor som ville medverka i de informationsfilmer som skulle skapas inom projektet. I projektets slutrapport nämns att detta beror på dels en rädsla för att beröra kärlek och samlevnad, dels för ett motstånd mot den tekniska biten av filmandet (s. 11). I slutrapporten till projektet *Nå – Ungdomar i särskolan som lever med hedersrelaterade normer och värderingar* (2009–2012) nämns att unga tjejer, som beskrivs behöva projektet mest, varit svåra att nå då de ”drar sig undan” (s. 5).

I några projekt framkommer det att tidsbrist blivit ett hinder, exempelvis av projektorganisationen TRIS som genomförde *Glömd och gömd* (2016–2019). I andra projekt har projektledarens sjukskrivning och/eller byte av projektledare fungerat hindrande, exempelvis i *Teckna* (2015–2019) som RFSU genomförde. Detta kan tyda på att arbetsbördan varit tung för projektledaren och på att projekten har varit för ambitiösa och därmed inte kunnat genomföra det de företagit sig.

Hur upplever målgrupperna insatserna?

Uppgifter om hur målgruppen upplevt insatserna är ofta bristfällig i det studerade materialet. Antingen anges detta inte eller så redogör man för få och endast positiva röster. Detta gör det svårt att värdera de uppgifter som framträder i materialet. Sammantaget förefaller således målgruppen ha upplevt insatserna på tre olika sätt: stärkande, lärande och stressande.

Den vanligaste upplevelsen som målgruppen har givit uttryck för inom projekten är att verksamheten har fungerat stärkande, ökat självförtroendet och att känslan av aktörskap har vuxit. I projektet *Rätten att leva mitt liv* (2014–2017) beskrivs hur deltagarna från målgruppen fått ”empowerment” och att de uppgivit att projektet har haft en stor påverkan i deras liv då de blivit tagna på allvar och då deras kunskaper, erfarenheter och åsikter har varit i fokus (Slutrapport, s. 14).

Att målgruppen har lärt sig något och fått större kännedom om SRHR uppges i flera projekt. Exempelvis framgår i redovisningen för det andra projektåret inom projektet *I särklass säkrare* (2011–2013) att de elever som deltagit har en annan förståelse för sex- och samlevnad och i *Teckna* (2015–2019) uppges att målgruppen upplever sig tryggare efter att ha fått information om SRHR på teckenspråk.

I några fall framkommer att målgruppen uttryckt att de blivit stressade eller känt tidspress inom projektet och efterlyst mer tid. I slutrapporter till projektet *En hemlighet känd av många – när det mest privat måste ske i närhet av personlig assistans* (2009–2013) står det exempelvis att tiden var för begränsad även om själva verksamheten omnämns som väldigt positiv (s. 23). Detsamma framträder i projektet *Fördom och stolthet* (2010–2013). I redovisningen för det andra projektåret framkommer att målgruppen hade velat ha mer tid för att kunna diskutera sex mer ingående (s. 15–16).

Det är mycket ovanligt att mer negativa upplevelser beskrivs i materialet. Ett undantag är inom RFSU Malmös projekt *Sex för alla* (2014–2017). I enkätsvaret beskrivs hur deltagare har berättat om att det har varit svårt att förstå

utbildningen och att detta ibland gjort att de inte har orkat komma till utbildningen och i ett fall helt slutat delta i projektet. Detta har man inom projektet hanterat på så sätt att man startat en ny sorts mötesplats, som kallades Caféquällar. Här kunde deltagare träffas under mer avslappnade former men ändå delta i projektet.

Vilka är mottagare av projektens erfarenheter och kunskaper?

Vanligtvis anges att projekten har två målgrupper: människor med funktionsnedsättningar samt andra som befinner sig nära dessa som exempelvis anhöriga och/eller personal där den förstnämnda anges vara primär målgrupp och den sistnämnda sekundär målgrupp.

Människor med funktionsnedsättningar är en mycket bred benämning på en grupp som inte är homogen. I utvärdering syns att projekten tagit detta i beaktande genom avgränsning och specificering. I 17 av utvärderingens 24 projekt ingår människor med intellektuella/kognitiva funktionsnedsättningar. Fysiska nedsättningar nämns i sex projekt (i ett av dessa är det avgränsat till ryggmärgsskada), neuropsykiatriska i två, hörselnedsättning och/eller dövhet i två och kommunikativa funktionsnedsättningar i ett. I många projekt förekommer kombinationer av olika nedsättningar. Vid något enstaka tillfälle benämns målgruppen utifrån vilka stödinsatser de kan tänkas ha, exempelvis personer med LSS-insats, boende på gruppboende, eller deltagare i daglig verksamhet. Här kan flera olika slags nedsättningar alltså ingå i det specifika projektet, det är inte själva nedsättningen som är avgörande utan stödinsatsen.

Det är intressant att så många projekt har människor med intellektuella funktionsnedsättningar och människor som arbetar nära dessa som huvudsaklig mottagare. Detta speglar inte det vi vet om förekomsten av olika typer av funktionsnedsättningar i Sverige, där rörelsehinder är vanligare än intellektuell funktionsnedsättning (SCB 2020). Förklaringen ligger dock troligen i det faktum att människor med intellektuella funktionsnedsättningar kan behöva anpassad information som är lättförståelig medan detsamma inte

gäller för människor med rörelsenedsättningar. Det samma gäller för människor med hörselnedsättning eller dövhet, som är i behov av information på teckenspråk och för människor med nedsatt kommunikationsförmåga som kan behöva bildstöd.

I några av projekten kommenteras deltagarnas etnicitet. I slutrapporten för *Sex i rörelse* (2015–2019) konstateras att projektet misslyckats med att nå ut till andra ur målgruppen än vita, etniskt svenska personer (s. 6 och 12). I samma dokument för *En hemlighet känd av många* (2009–2013) konstateras att ingen ”som är homosexuell eller invandrare” har varit med i producerandet av den bok som tagits fram i projektet. Detta förklaras med att det varit svårt att hitta människor med ”rätt erfarenhet” inom organisationen. Under de workshopparna man har organiserat har dock ”minst två homosexuella eller annan etnisk bakgrund funnits med”. Vidare betonas intersektionella perspektiv som något man har haft i åtanke och att man har uppmanat till samtal ”oavsett etnicitet eller sexuell läggning” (s. 34f). I redovisningen för det andra projektåret för *I särklass säkrare* (2011–2013) anges däremot att etnisk och socioekonomisk spridning i projektet är representativt för samhället i stort (s. 18).

Vilka problemformuleringar används inom projekten?

I de problemformuleringar som projekten använder syns skillnader och det blir tydligt om projektet huvudsakligen handlar om sexuell identitet eller praktik, om jämställdhet och mellanmänniskliga relationer eller om våld och heder. I detta stycke fokuseras de problemformuleringar som berör sexualitet medan de som berör jämställdhet eller våld endast redogörs kortfattat.

Följande problemformuleringar återfinns bland projekten som har sexualitet som huvudsakligt fokus:

- Människor som lever med intellektuell funktionsnedsättning saknar kunskap om kropp, sex, samlevnad och SRHR och har sämre sexuell hälsa. Då det saknas tillgänglig information på ämnet blir kunskapsinhämtningen svår.

- Det finns ett tabu kring unga funktionsnedsatta människors sexualitet, både hos ungdomarna själva, föräldrar, personal, personliga assistenter och brett i samhället. Uppfattningen är att dessa personer inte kan ha sex och inte bör ha sex och inte kan känna lust eller kärlek – de infantiliseras och det råder en ”väck inte den björn som sover” – inställning.
- Människor som lever med funktionsnedsättning förstås som asexuella eller översexuella men alltid som heterosexuella med en könsidentitet som stämmer överens med det kön de tilldelades vid födseln. Det finns inte någon mening med att bejaka sexualitet hos denna grupp. Detta påverkar gruppen negativt avseende SRHR.
- Människor med funktionsnedsättning lider brist på egentid, och är dessutom i beroendeställning gentemot anhöriga och personal. Detta gör det svårt för gruppen att hitta information om sexualitet samt försvårar även kärleks- och sexuella relationer.
- Gruppen människor med funktionsnedsättning framställs ofta som en homogen grupp vilket osynliggör andra sexuella identiteter och praktiker än det som ryms inom heterosexualiteten. Samkönade relationer mellan människor med intellektuell funktionsnedsättning förminskas till vänskapsrelationer av personal eller andra. Detta bygger på föreställningen att kunskap om sexualitet kommer medföra jobbiga situationer och att människor som redan avviker från normen på andra sätt inte ska ”uppmuntras” att avvika sexuellt och dylikt.
- HBTQ-personer med funktionsnedsättning blir exkluderade inom HBTQ-rörelsen, funktionshinderrörelsen och inom stöd och serviceverksamheter inom LSS.
- Information kring sexualitet och hälsa utgår ofta från normer om funktionalitet. Detta gör att det ofta saknas textade undervisningsfilmer, men även att situationer som berörs i undervisningsmaterial ofta exkluderar situationer som är relevanta för döva personer och personer med hörselnedsättning. Det finns en brist på individer som har kompetens både kring teckenspråk och kring att föreläsa om sex och samlevnad.

Syftet med föreliggande utvärdering har inte varit att studera huruvida projektens problemformuleringar stämmer överens med verkligheten eller med tidigare forskning. Trots det är det intressant att konstatera att de problemformuleringar och därmed de bilder av projektens samtid och de livsmöjligheter människor med funktionsnedsättning lever under vad gäller SRHR vilka här framträder, till viss del är belagda i tidigare forskning.

I antologikapitlet "Access to sexuality: Disabled people's experiences of multiple barriers" använder Julia Bahner (2021) de upplysningsmaterial som blivit resultatet av tio arvsfondenfinansierade projekt med fokus på funktionsnedsättning och sexualitet. Nio av de projekt Bahner studerat ingår även i föreliggande utvärdering. Bahner analyserar också projektens problemformuleringar och får samma resultat som jag, nämligen att informationsbrist är ett av de problem som lyfts inom flera av projekten.

I tidigare nämnda studie av Löfgren-Mårtensson visas hur unga vuxna med intellektuella funktionsnedsättningar har en kraftigt uppstyrd fritid där de sällan umgås fritt utan träffas på olika planerade aktiviteter. Detta försvårar möjligheterna att träffa en partner. Det försvårar och omöjliggör ofta möjligheterna för de som redan har en partner att träffa denna på det sätt som de själva vill. Löfgren-Mårtensson konstaterar att de många inplanerade aktiviteterna hindrar spontana möten mellan unga med intellektuell funktionsnedsättning (s. 85ff). I studien bekräftas också gruppens beroendesituation gentemot omgivningen och Löfgren-Mårtensson diskuterar den ambivalens som finns i faktumet att gruppen behöver stöd för att kunna utveckla en autonomi. I studien framträder, till skillnad från i projektens problemformuleringar, anhörigas perspektiv på detta. Löfgren-Mårtensson visar hur anhöriga och personal å ena sidan anser att en intellektuell funktionsnedsättning gör det svårt att utveckla självbestämmande, men hur de samtidigt upplever det problematiskt att självbestämmandet inte är större (s. 111ff). Omöjligheten för unga vuxna med funktionsnedsättning att så att säga "orientera sig mot vuxenheten", det vill säga mot en position och ett liv där sexuella relationer och uttryck av begär är möjligt, framträder i Christine Bylunds avhandling *Anakrona livsvillkor. En studie av funktionalitet, möjligheter*

och begär i den föränderliga svenska välfärdsstaten (2022). Bylund visar hur de människor med funktionsnedsättning hon intervjuat på grund av brister i stöd- och serviceinsatser har begränsade möjligheter att agera i linje med vuxenhet och istället ”riskerar att bli kvar på tröskeln till vuxenlivet i både existentiell och materiell bemärkelse” (s. 128). I Kulick och Rydströms studie redogörs för den utbredda användningen av frasen ”väck inte den björn som sover” bland socialarbetare och vårdpersonal i diskussioner om sexualitet hos människor med funktionsnedsättningar (s. 109ff). Också i detta ligger en infantilisering av vuxna med intellektuella funktionsnedsättningar vilken leder till brist på information och till att sexualitet hos denna grupp blir till ett tabu.

Vad gäller de projekt som fokuserade jämställdhet och mellanmänniskliga relationer förekommer följande problemformuleringar:

- Människor med kognitiva funktionsnedsättningar kan inte bestämma själva och sätta gränser. Det finns en brist på självkänsla vilket gör att man inte vågar säga ifrån om man blir dåligt behandlad.
- Det finns en brist på kunskap om genus och jämställdhet hos personal med stödfunktion för målgruppen. Personalen vet inte hur de ska agera om en person med funktionsnedsättning behandlas dåligt avseende jämställdhet i relationer.

Vad gäller det projekt som huvudsakligen fokuserade våld och heder förekommer följande problemformuleringar:

- Ämnet våldsutsatthet samt heder bland människor med funktionsnedsättning är tabubelagt.
- Människor med funktionsnedsättningar utsätts i större grad för våld än människor utan funktionsnedsättningar.
 - Unga kvinnor med funktionsnedsättningar är ofta extra utsatta för våld.
 - Personer med funktionsnedsättning och kommunikationssvårigheter är särskilt utsatta för våld. De har

också svårt att berätta om sina upplevelser och riskerar att inte bli trodda.

- Personer med kognitiva funktionsnedsättningar förstår ofta inte vad som är brottsliga handlingar.
- Det saknas kunskap om omfånget av hedersrelaterat våld och förtryck bland ungdomar.
- Det saknas information om målgruppernas våldsutsatthet, och den information som finns sprids ofta inte, eller når inte fram till de som arbetar nära målgruppen.
- Det saknas kunskap om hur man kan upptäcka våld, hur man kan ge utsatta möjlighet att berätta om våld och hur man kan agera mot våld. Yrkesverksamma saknar adekvat kunskap för att kunna uppmärksamma hedersrelaterat förtryck. Särskolor behöver dessutom verktyg för att kunna arbeta preventivt.
- De särskilt utsatta grupperna har ofta svårt att bli trodda, kan ha ett litet socialt kontaktnät och tenderar att inte heller själva se sig som våldsutsatta. Våld som uppmärksammas förstås dessutom ofta som ett uttryck för funktionsnedsättningen i sig och inte som att någon har våldsutsatt personen i fråga.
- Personer med intellektuell funktionsnedsättning är ofta bortglömda i insatser som riktar sig mot hedersrelaterat förtryck.
- Det saknas ett bildstödmaterial som utgår ifrån svenska förhållanden. Vidare saknas det kunskap hos personal om hur man ska föra samtal kring våld med personer i behov av kommunikationsstöd.

Sammantaget vad gäller problemformuleringarna i projekten som har jämställdhet eller våld som huvudfokus handlar dessa om att det saknas olika typer av kunskap (olika grupper saknar kunskap – målgruppen själva; personal, det saknas kunskap på olika områden – förekomst; hur personal ska hantera; vilken information som finns etc).

Referenser

- ALLEA. 2018. *Den europeiska kodexen för forskningens integritet*. Berlin
- Altermark, Niklas. 2016. *After Inclusion. Intellectual Disability as Biopolitics*. Diss. Lund: Lund University
- Bacchi, Carol. 1999. *Women, policy and politics. The construction of Policy Problems*. London: SAGE
- Bahner, Julia. 2016. *Så nära får ingen gå? En studie om sexualitet, funktionshinder och personlig assistans*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet
- Bahner, Julia. 2018. ”Att leva som andra’ – även när det gäller sexualitet?”, i Altermark, Niklas; Hans Knutsson & Matilda Svensson Chowdhury (red). *Forskning om personlig assistans – en antologi*. Stockholm: KFO
- Bahner, Julia. 2021. ”Access to sexuality: Disabled people's experiences of multiple barriers”, i Egard, Hanna, Kristofer Hansson & David Wästerfors (red). *Accessibility Denied. Understanding Inaccessibility and Everyday Resistance to Inclusion for Persons with Disabilities*. London: Routledge
- Berglund, Anna & Isabell Marsden. 2022, ”Jag vill nästan säga att det inte finns några hinder”. *Erfarenheter av att arbeta med sexualitet och sexuell hälsa inom LSS-verksamheter*. Examensarbete i socialt arbete 15 högskolepoäng. Malmö universitet: Fakulteten för hälsa och samhälle, institutionen för socialt arbete
- Bräcke Diakoni. Årtal oklart. <https://www.brackediakoni.se/dubbelt-utsatt> (hämtad 2022.11.01)
- Bylund, Christine. 2022. *Anakrona livsvillkor. En studie av funktionalitet, möjligheter och begär i den föränderliga svenska välfärdsstaten*. Diss. Umeå: Umeå universitet
- Fridolfsson, Anna-Karin; Åsa Clarke Bolin; Anders Jonsson & Josefine Reimark. 2019. ”Gymnasieelevers användning av normkritik och naturvetenskap för att

granska frågor om sexualitet och kön”, *Forskning om undervisning och lärande*.
3:7

FUB. 2018. <https://www.fub.se/om-fub/historik/grunewalds-insatser-for-personer-med-utvecklingsstoring/> hämtad 2022.02.21

FUR. Årtal oklart. www.enhemlighet.se (hämtad 2022.10.15)

Grünewald, Karl. 2008. *Från idiot till medborgare. De utvecklingsstördas historia*.
Göteborg: Gothia förlag

Herz, Marcus. 2016. *Relationer, mötesplatser och projektlogikens utmaningar – Aktuella Arvsfondsprojekt i Göteborg*. Stockholm: Allmänna arvsfonden

Kulick, Don & Jens Rydström. 2022. *Sex och funktionshinder i Danmark och Sverige: hur man hjälper och hur man stjälper*. Lund: Studentlitteratur

Kulturföreningen Parken. Årtal oklart. www.jagharlust.se (hämtad 2022.10.10)

Kvale, Steinar & Svend Brinkmann. 2009. *Den kvalitativa forskningsintervjun*.
Enskede: TPB

Lukkerz, Jack. 2014. *En tom arena: Gymnasiesärskole- och habiliteringspersonalens perspektiv på sex- och samlevnadsundervisning*. Lic.
Malmö: Malmö högskola

Lövkrona, Inger & Annika Reimer. 2016. ”Normkritik: en metod i värdegrundsarbetet” i *Värdegrundsarbete i akademien: med erfarenheter från Lunds universitet*. Brage, Tomas & Inger Lövkrona (red). Lund: Lunds universitet

Mery Karlsson, Mikael. 2020. *”Gå eller rulla – alla vill knulla!” Funktionsrättsaktivism i nyliberala landskap*. Diss. Lund: Lunds universitet

Olsson, Mimmi & Ingela Andersson. 2015. *Fråga, lyssna, var intresserad: En vägledning om sexualitet, känslor och bemötande för dig som arbetar i en LSS-verksamhet*. Malmö: Malmö stad

RFSU. 2017.

<https://www.youtube.com/playlist?list=PLtObjKa3H4KyTQ8RqbqjJJhT8MocXassX> (hämtad 2022.10.10)

RFSU Stockholm. Årtal oklart. www.sexirorelse.se (hämtad 2022.10.10)

SCB, Statistiska centralbyrån. 2020. *Situationen på arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning 2020*. Stockholm: SCB

Sixtensson, Johanna. 2021. *Ungdomsprojekt i civilsamhällets organisationer. Relationer, samarbeten och utmaningar*. Stockholm: Allmänna arvsfonden

Skr. 2020/21:2111. *Redovisning av fördelning av medel från Allmänna arvsfonden under budgetåret 2020 till riksdagen*

SOU 2018:88 *Översyn av insatser enligt LSS*. Stockholm: Regeringskansliet

SOU 2020:1 *Översyn av yrket personlig assistent – ett viktigt yrke som förtjänar bra villkor*. Stockholm: Regeringskansliet

Spektorowski, Alberto & Elisabet Mizrachi. 2004. "Eugenics and the Welfare State in Sweden: The Politics of Social Margins and the Idea of a Productive Society". *Journal of Contemporary History*. 39:3

Svensson, Matilda. 2012. *När något blir annorlunda: skötsamhet och funktionsförmåga i berättelser om poliosjukdom*. Diss. Lund: Lunds universitet

Teater Reagera. <http://www.teaterreagera.se/> hämtad (2022.09.15)

Thomson, Rosemarie Garland. 1997. *Extraordinary bodies: figuring physical disability in American culture and literature*. New York: Columbia University Press

Tideman, Magnus & Jenny Aspling. 2021. "Covid-19-pandemins påverkan på personer med intellektuell funktionsnedsättning i Sverige. Anhörigas och personals erfarenheter efter sex månader", *Socialvetenskaplig tidskrift*. 28:4

TRIS. 2019. *Att vara funktionsnedsatt och leva i en hederskultur*.

Tydén, Mattias. 2002. *Från politik till praktik: de svenska steriliseringslagarna 1935-1975*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International

Vehmas, Simo. 2019. Persons with profound intellectual disability and their right to sex. *Disability & Society*. 34:4

Västra Götalandsregionen. 2019. <https://www.vgregion.se/ov/dart/fardigt-material/samtal-om-vald/> hämtad (2022.10.28)

Västra Götalandsregionen. 2022. <https://www.vgregion.se/ov/dart/> (hämtad 2022.04.23)

Västra Götalandsregionen. Årtal oklart. www.bildstod.se (hämtad 2022.11.10)

Bilaga 1 Projektöversikt

Projektnamn	Projektägare	Startår	Slutår	Projektbidrag	Typ av projekt	Överlevnads-kategorisering
Projektet KLICK	Grunden, Göteborg	2002	2007	5 101 000	Sexualitet	2
Ryggmärgsskada och sex	Rekryteringsgruppen för	2004	2006	964 000	Sexualitet	3
Från ord till handling	Bärcke diakoni	2005	2010	11 901 000	Våld och heder	3
Webbaserat läromedel	FUB	2007	2013	1 281 000	Sexualitet	3
Vi andas samma luft	Grunden, Göteborg	2008	2012	7 085 000	Relationer	2
Från handling till vidareutveckling	Bräcke diakoni, Göteborg	2009	2013	14 987 000	Våld och heder	3
En hemlighet känd bland många	Förbundet Unga Rörelser	2009	2013	2 018 500	Sexualitet	3
Nå - ungdomar i särskolan som lever med hedersrelaterade normer och värderingar	TRIS	2009	2012	2 573 000	Våld och heder	2
Fördom och stolthet	Forum Skill	2010	2013	4 917 000	Sexualitet	2
I särsklass säkrare	HB3	2011	2013	945 000	Sexualitet	2
Nå Vidare	TRIS	2012	2016	4 115 000	Våld och heder	3
Funkisrapporten	RFSL Stockholm	2012	2014	363 500	Sexualitet	3
Så funkar sex	Forum Skill	2013	2016	6 930 000	Sexualitet	3
Funkisprojektet	RFSL	2014	2017	8 115 150	Sexualitet	4
Sex för alla	RFSU Malmö	2014	2017	3 777 007	Sexualitet	4
Rätten att leva mitt liv	Kulturföreningen Parken	2014	2017	6 014 540	Sexualitet	3
Teckna	RFSU Malmö	2015	2019	731 000	Sexualitet	4
Bildsamt	Dart kommunikations- och	2015	2019	2 793 124	Våld och heder	4
Sex i rörelse	RFSU Stockholm	2015	2019	2 789 037	Sexualitet	4
Något har hänt	Forum Skill	2016	2020	2 892 250	Sexualitet/Våld och heder	3
Freja forumteater	Teater Reagera	2016	2020	1 339 140	Sexualitet	3
Glömd och gömd	TRIS	2016	2019	2 657 764	Våld och heder	3
VIP:PR Respektfulla relationer	Eskilstuna kommun	2016	2019	4 732 000	Relationer	4
Dejting som funkar	Kulturföreningen Parken	2018	2018	500 000	Sexualitet	3

I. Deltog målgruppen i den inledande fasen (idéarbete, ansökan om medel)? Om ja, hur?
Om nej, vilka andra gjorde det?

J. Vilka reflektioner för ni idag om hur projektet kom till och dess inledande syfte och mål?

Målgrupp och tillvägagångssätt

A. Vilken målgrupp vände ni er huvudsakligen till (här finns flera aspekter ni kan lyfta, tex ålder, kön, sexualitet)?

B. På vilka sätt har människor med funktionsnedsättning medverkat i projektet? (Sätt kryss)

- Ingått i projektets ledningsgrupp
- Ingått i en arbetsgrupp inom projektet
- Ingått i referensgrupp
- Varit anställda (med lön eller annan ersättning)
- Deltagit i aktiviteter som anordnats
- Varit mottagare av information eller stöd som utvecklats och spridits inom projektet
- Annat, ge exempel

C. Hur har ni nått ut till er målgrupp? Har ni stött på några särskilda svårigheter, eller använt några särskilt effektiva metoder, för att nå ut?

D. Vilka reflexioner gör ni idag mot bakgrund av de frågor som ni nyss besvarat om målgrupp och tillvägagångssätt?

Genomförande

A. Fanns det en etablerad kontakt med projektets målgrupp innan projektidén formades?
(Ringa in)

Ja

Nej

Om nej, hur etablerades kontakten?

B. Samarbetade ni med några andra organisationer/grupper/myndigheter i projektet?

Hade ni kontakt med några av dessa innan projektidén formulerades, vilka i så fall?

Hur fungerade kontakten mellan er och andra medverkande?

C. Vad är/var projektets främsta aktivitet?

D. Hur upplevde/upplever ni det konkreta projektarbetet?

Har ni stött på några oväntade problem i genomförandet av projektet? Eller några problem som ni hade identifierat i förväg?

Vilka oväntade omständigheter mötte ni som har underlättat i projektets genomförande?
Vilka andra positiva erfarenheter av arbetet vill du lyfta fram?

Upplever ni att ni har saknat någon särskild form av stöd, resurs eller annan omständighet som skulle ha förenklats genomförandet av ert projekt?

E. Vilka reflexioner gör ni idag mot bakgrund av de frågor ni besvarat om hur projektet kom till, utformades, vad ni ville uppnå samt det konkreta arbetet i projektet? Ser ni en förändring idag – dvs skulle ni formulera projektet och genomföra det på annat sätt idag och i så fall hur?

Ni som har projekt som fortfarande pågår kan hoppa över frågor om resultat och gå vidare till Övriga kommentarer på sidan 8.

Resultat

Frågor för er som uppgivit att ni avslutat projektet.

A. Vad bedömer ni som projektets främsta resultat?

B. Hur många individer och vilka grupper nåddes uppskattningsvis av projektets aktiviteter?

Var det ungefär så många som ni inledningsvis planerade? (Ringa in)

Ja

Nej, färre

Nej, fler

Vad tänker ni kring det?

C. Fanns det grupper som ni hade svårt att nå? Kan ni identifiera varför dessa grupper var svåra att nå och vad gjorde ni för att nå dem?

D. Lever verksamheten vidare på något sätt?

Om ja – beskriv hur den lever kvar: i vilken form och med vilket innehåll samt hur den finansieras

- Verksamheten/projektet lever vidare i organisationens/föreningens ordinarie verksamhet (beskriv hur)
- Verksamheten/projektet lever vidare med annan ansvarig (vem?)
- Verksamheten/projektet lever vidare inom ramen för ett nytt projekt (vad heter det?)
- Verksamheten/projektet lever vidare på annat sätt (beskriv hur)

- Om du inte vet om projektet lever kvar, skriv det
- Hur finansieras verksamheten i nuläget?

Om nej – varför tror du inte att den gör det?

- Projektets syfte är uppnått och därför är projektet avslutat
- Brist på finansiering för fortsättning av projektet
- Bristande intresse bland deltagare
- Nyckelpersoner som varit drivande har försvunnit
- Annan anledning (specificera)

E. Vilka, utöver projektdeltagarna, var aktörer/faktorer av positiv betydelse för projektets genomförande?

F. Vilka faktorer/aktörer bedömer Du/Ni var det största hindret för projektets genomförande?

G. Hur har kontakten med målgruppen upprätthållits efter avslutat projekt?

Utvärderingsrapporter från Allmänna arvsfonden

Samtliga utvärderingsrapporter finns för nedladdning på Arvsfondens webbplats: www.arvsfonden.se/utvärderingar

1. Unga KRIS: Utvärdering av ett projekt för att utveckla regionala unga KRIS-råd och få igång lokala föreningar över hela landet (2007)
2. Elektra: Ett projekt mot hedersförtryck och våld (2007)
3. Bemötande med kultur: Utvärdering av regeringens satsning Bemötande med kultur, en försöksverksamhet där kulturen används för att minska fördomar om personer med funktionshinder (2007)
4. Barn och rasism: Utvärdering av regeringens satsning på insatser mot rasism, främlingsfientlighet, diskriminering och homofobi riktad till barn upp till 12 år (2007)
5. Delaktighet, Diskriminering, Demokrati: Utvärdering av regeringens satsning på insatser mot rasism, främlingsfientlighet, diskriminering och homofobi riktad till personer med funktionshinder (2007)
6. Stöd efter flodvågen: Utvärdering av frivilligorganisationers stödinsatser efter tsunamikatastrofen (2007)
7. Barn och migration: Utvärdering av projekt riktade till barn och ungdomar med flykting- och invandrarbakgrund (2007)
8. Brukarstödscentra - verktyg till empowerment och full delaktighet? (2007)
9. Systrar, förena er! Utvärdering av United Sisters, en tjejverksamhet i Stockholm, Göteborg, Uppsala och Malmö (2008)
10. Barn och ungdomars kulturengagemang: En utvärdering av Arvsfondens kultursatsning (2008)
11. Ungas psykiska ohälsa och den ideella sektorn: En utvärderingssammanställning (2008)
12. Rum för idealism: Utvärdering av Arvsfondens stöd till lokaler 1994 – 2006 (2008)

13. "Stackars flickor" i en bristfällig skola: Utvärdering av projekt som åren 1995–2008 var avsedda att utveckla skolans arbete med sexualitet och samlevnad (2009)
14. Förortens sociala kapital: En utvärdering av Lugna gatan i Göteborg och Malmö (2009)
15. Kulturell och språklig revitalisering bland romska barn och ungdomar – en väg till självorganisering: En uppföljning av Allmänna arvsfondens 27 romska projekt åren 1996–2009 (2010)
16. Utrymme för att tänka nytt: en uppföljning av 89 projekt om autism och ADHD
17. Från projekt till delaktighet: Utvärdering av 44 projekt relaterade till funktionsnedsättningen dövblindhet (2010)
18. Brukarmedverkan – visioner och verkligheten: En utvärdering av 32 projekt som på olika sätt rör äldre (2010)
19. Ung kriminell eller bara annorlunda bakgrund? Gemenskap, identitetsutveckling och integration inom Unga KRIS (2010)
20. Värdet av Unga KRIS – en samhällsekonomisk utvärdering (2010)
21. Checklistor, tålamod och gemenskap – stöd till föräldrar med intellektuella begränsningar (2010)
22. Islam och muslimer i Sverige Islam och muslimer: En utvärdering av trettio projekt finansierade av Arvsfonden 1994–2006 (2010)
23. Somaliska föreningar som överbryggare: En uppföljning av 28 svensksomaliska projekt som fått stöd av Allmänna arvsfonden (2010)
24. Kunskap och praktik i utveckling: Utvärdering av Allmänna Arvsfondens stöd till projekt om mäns våld mot kvinnor och barn (2010)
25. Föreningsvägen till integration – uppföljning av 43 Arvsfondsprojekt genomförda av organisationer bildade på etnisk grund (2010)
26. Heder och det civila samhällets metoder (2011)
27. Ingenting om oss utan oss: Allmänna Arvsfondens stöd till projekt rörande människor med psykiska problem (2011)
28. Allmänna Arvsfonden och ett samhälle i förändring (2011)
29. När staten ska förnya civilsamhället: Arvsfondens bidrag till föreningslivet (2012)

30. Vi Deltar! Utvärdering av Arvsfondens satsning på ungdomar och demokrati 2009–2012 (2012)
31. Från homo till HBTQ: Förändringsstrategier i en brytningstid. Uppföljning och utvärdering av projekt med hbt-perspektiv (2012)
32. Att ge barn och unga i utsatta situationer makt och inflytande – en utmaning för hela samhället: Utvärdering av Arvsfondens satsning Fördel Barn! 2009–2012 (2012)
33. Män och maskulinitet i rörelse– Kris, utveckling och förändring (2012)
34. Inga hopplösa fall: Om livsstilshuset, ett boende och en verksamhet för unga med ”gängerfarenhet” (2013)
35. Socialt företagande och försöken att finna fungerande sätt: En utvärdering av 67 Arvsfondsfinansierade projekt (2013)
36. Från traditionell omsorg till inflytande och delaktighet– En utmanande process: Utvärdering av 172 projekt med målgruppen personer med intellektuell funktionsnedsättning som under perioden 1994–2011 fått ekonomiskt stöd av Arvsfonden (2014)
37. Kultur med och för personer med intellektuell funktionsnedsättning– en utvärdering av projekt som erhållit ekonomiskt stöd inom området kultur och intellektuella funktionshinder 1994–2011 (2014)
38. Möjligheter och hinder att nå arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning– en utvärdering av 60 projekt som fått ekonomiskt stöd av Arvsfonden inom området arbete, sysselsättning och funktionsnedsättning 1994–2012 (2014)
39. ”Det här har jag byggt, känns bra!” Platser att bygga på: En utvärdering av Arvsfondens lokalstöd 2007–2013 (2014)
40. Relationer, mötesplatser och projektlogikens utmaningar: Aktuella arvsfondsprojekt i Göteborg (2014)
41. Trygga rum, nya möten och sociala entreprenörer (2014)
42. Vägar mot arbete: En utvärdering av 42 projekt som finansierats av Arvsfonden inom området unga, arbete och sysselsättning 1994–2012 (2015)
43. Sociala innovationer och institutionella traditioner: En utvärdering av 36 arvsfondsprojekt inriktade mot unga och kriminalitet under åren 1995–2013 (2016)

44. Projektledaren, organisationen och projektet: En studie av projektledarens arbetssituation i projekt finansierade av Allmänna arvsfonden 2012–2014 (2016)
45. Sociala medier i projekt finansierade av Arvsfonden (2016)
46. Att veta sin plats: En studie om arvsfondsprojekt i den urbana periferin (2016)
47. Samverkan mellan ideella och offentliga aktörer: målsättningar, former och resultat (2016)
48. Relationer, mötesplatser och projektlogikens utmaningar: Aktuella arvsfondsprojekt i Göteborg (2016)
49. Möjlighet till Egen Kraft! Arvsfondsprojekt med fokus på att skapa ett samhälle för alla (2017)
50. Föräldrastöd i praktiken- Uppföljning och utvärdering av Allmänna arvsfondens stöd till föräldrastödsprojekt 1994–2016 (2017)
51. Samverkan kring hedersrelaterat våld och förtryck- En studie av projektet Kärleken är fri 2014–2017 (2017)
52. En allmänning i det offentligas tjänst? En resa i Allmänna arvsfondens spår (Vägar till delaktighet?)
53. Vägar till delaktighet? En studie av Arvsfondsprojekt som arbetar mot segregation, rasism, utanförskap och extremism (2019)
54. Organisering av ideellt arbete- En studie om hur det ideella arbetet organiseras i projekt finansierade av Arvsfonden 2016–2019 (2019)
55. Nyanlända barns och ungas etablering och delaktighet i samhället under en tid av ovisshet- en utvärdering av Arvsfondens ”Nyanländasatsning” under perioden 2016–2019 (2019)
56. Det lokala civilsamhällets roll på landsbygden (2020)
57. Att bygga vägar till sysselsättning- utvärdering av 14 Arvsfondsfinansierade projekt för personer långt från arbete och sysselsättning (2021)
58. Ungdomsprojekt i civilsamhällets organisationer- Relationer, samarbeten och utmaningar (2022)
59. Arvsfondsprojekt i studieförbunden (2022)

Sedan starten 1928 har Allmänna arvsfonden bidragit till att utveckla samhället på flera olika sätt. De arv som Allmänna arvsfonden förvaltar möjliggör att hundratals projekt över hela landet får ekonomiskt stöd varje år. Under de senaste tio åren har över fem miljarder kronor fördelats till drygt 1700 utvecklingsprojekt i civilsamhället. Projekten är i alla storlekar och spridda över hela landet. Det gemensamma är att projekten är av ideell karaktär till förmån för barn, ungdomar, äldre och personer med funktionsnedsättning (oavsett ålder).

**ALLMÄNNA
ARVSFONDEN**